

26040

T.C
Gazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SİYASAL KATILIM

1980 SONRASI TÜRK SİYASAL SÜRECİNDE ANAP ve ANAP SEÇMEN PROFİLİ

Danışman: Prof. Dr. İhsan SEZAL

Mehmet ARI

26040

(Yüksek Lisans Tezi)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara -1993

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1 : GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 2 : SİYASAL KATILIM	4
A. Tanım.....	4
B - Açıklama.....	5
a) Siyasal Katılımın Biçimleri.....	5
b) Siyasal Katılımı Belirleyen Etkenler	7
c- Oy Verme	12
d- Oy Vermenin Niteliği.....	12
e- Oy Vermenin Önemi.....	14
BÖLÜM 3 : SİYASAL PARTİLER.....	17
A- Tanım	17
B- Açıklama.....	18
a- Siyasi Partilerin İşlevleri.....	18
b- Siyasal Parti Tipleri	19
BÖLÜM 4 : SİYASAL PARTİ - SİYASAL KATILIM İLİŞKİSİ.....	23
A- Oy Verme ve Siyasal Parti.....	24
B - Tercihin Yönü.....	26
BÖLÜM 5. TÜRKİYE'DE SİYASAL KATILIM VE SİYASAL PARTİLER	31
A - Tek Partili Dönem (1923 - 1945)	31
B - Çok Partili Dönem (1945-1980).....	37
BÖLÜM 6: ANAP'IN DOĞDUĞU ORTAM	45
A - Siyasi Partilerin Kapatılması.....	45
B - Eski Kadroların Yasaklanması.....	46
C - Parti Sayısı Açısından Hedeflenen Durum	48
D - Yeni Partilere Kısıtlamalar	49
E - Yeni Siyasi Partilerin Çalışmalarına Müdahale.....	50
BÖLÜM 7 : ANAP'IN KURULMASI	53
BÖLÜM 8 : SEÇİM ÖNCESİ FIKIR İKLİMİ.....	56
A - Temel Yasalarda Yer Alan Fikir Yönleri.....	56
a. 1982 Anayasası	56
b. Siyasi Partiler Kanunu.....	61
c. Milletvekili Seçimi Kanunu	66

d. Milletvekili Seçimi Kanununun İlgili Maddeleri.....	70
B - Rejim ve Siyasi İstikrar Sorunu	72
C - Sosyal Oluşumlar	72
BÖLÜM 9 : ANAP	74
A - Liderlik	74
B - Program ve Seçim Bildirisi.....	75
C - Partiyi Destekleyen Güçler.....	77
D - Propaganda	78
E - Seçim Sonuçları.....	81
BÖLÜM 10 : ANAP SEÇMENİ.....	83
A - Kentsel-Kırsal Seçmen Dağılımı.....	85
B - İllerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Oyların Dağılımı	86
C - Coğrafi Bölge Oy Dağılımı Arasındaki İlişki.....	88
D - Toplumdaki İşlevsel Bölünmenin ANAP Üst Kademesine Yansıması	90
E - Siyasal Tercihin Bazı Değişkenlerle İlişkisi	93
a) Oyların Cinsiyete Göre Dağılımı	93
b) Siyasal Tercih - Yaş İlişkisi	94
c) Siyasal Tercih - Eğitim İlişkisi	94
BÖLÜM 11 : SONUÇ	96
KAYNAKÇA.....	98

TABLÖLAR

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1	1965 Milletvekili Seçimi Sonuçları	42
Tablo 2	Çok Partili Dönemde Sağ-Sol Seçmen Dağılımı	83
Tablo 3	Kent ve Köy Oylarındaki Ayrımın Partilere Göre Dağılımı	85
Tablo 4	İllerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı	87
Tablo 5	İllerin Gelişmişlik Düzeyi Açısından Partilerin Sıralanması	87
Tablo 6	İllerin Gelişmişlik Düzeyi Açısından Partilerin Sıralanması	89
Tablo 7	1987 Seçimlerinde Milletvekili Adaylarının Eğitim Durumunun Partilere Göre Dağılımı	90
Tablo 8	1987 Seçimlerinde Seçilen Milletvekillerinin Eğitim Durumunun Partilere Göre Dağılımı	90
Tablo 9	1987 Seçimleri Milletvekilleri Adaylarının Mesleki Durumları	91
Tablo 10	1987 Seçimlerinde Seçilen Milletvekillerinin Mesleki Durumu	91
Tablo 11	ANAP Milletvekili Adaylarının ve Seçilenlerin Eğitim Durumu	92
Tablo 12	Oyların Cinsiyete Göre Dağılımı	93
Tablo 13	Oy Dağılımı Yaş İlişkisi	94
Tablo 14	Eğitim Düzeyi Oy Dağılımı İlişkisi	94
Tablo 15	Partilerin Eğitime Göre Oy Bileşimleri	94

BÖLÜM 1 : GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti 1923 'te kurulduğunda, ülke siyasal parti olarak henüz kurulmuş olan CHP'den başka partiye sahip değildi. Gerçi II. Meşrutiyet sonrasında Türkiye siyasi partileri tanımıştı. Siyasal hayatımızın başlangıcı genel olarak, çalışmalarda Tanzimat (1839) tan başlatılır. Bu çalışmada 1908 sonrası II. Meşrutiyetle yeni bir dönemin başladığı düşüncesiyle, II.Meşrutiyet siyasal hayatımızın başlangıcı olarak alınacaktır. Bu dönemde çok sayıda siyasi parti ve dernek kurulmuştu. Ancak bunlardan hiç birisi 23 Nisan 1920'de kurulan Mecliste yer almadı. Cumhuriyet dönemi başında kurulan CHP ülke yönetimini de şekillendirdi ve tek parti döneminde siyasi partilere kısıtlamalar neredeyse gelenekselleşti.

Böyle bir geleneğin oluşması demokratikleşme çabaları içindeki bir ülkede başlıbaşına dikkat çekici bir konudur. Çünkü biliyoruz ki, modern demokrasiler siyasal partilerin olduğu, siyasal katılımın temel sayıldığı sistemlerdir. Siyasal partiler de siyasete (ülke yönetimine) katılmada belli başlı araçların en önemlileridir.

Siyasal Partilerin, gerek sistemdeki yeri açısından gerek partilerin kendi iç yapıları açısından kurumsallaşabilmeleri bir tarihsel süreçtir. Onun için bu süreçteki kesintiler olumsuz etkiler olarak dikkat çekmektedir. Toplumsal yaşamın sürekliliği içinde parti yapılarının yasalarla sona erdirilmeleri pek olanaklı değildir. Kapatılan siyasi partiler yeni ad ve eski kadrolarıyla tekrar siyaset sahnesindeki yerlerini almakta gecikmemektedirler.

12 Eylül 1980 askeri harekatiyla bir kez daha Türk Siyasal yaşamında bir kesinti başlamıştır. 12 Eylül gününden itibaren bütün siyasal partilerin ve

demokratik kitle örgütlerinin etkinlikleri durdurulmuştur. 16 Ekim 1981 tarihinde ise Milli Güvenlik Konseyi'nin bir kararıyla bütün siyasi partiler feshedilmiş Türkiye'de seçmenin iradesi yok sayılmıştır.

Daha sonra yapılan düzenlemelerle partili siyasal yaşama tekrar dönülürken kapatılan partilerin açılması yasaklandığı gibi, yeni kurulacak partilerin bu eski partilerle hiç bir bağ iddia edemeyecekleri de karara bağlanmıştır, yasayla yasaklanmıştır.

Daha önce de değindiğimiz gibi sosyolojik olarak bu yasaklamanın geçerliliği olanaksız bir hal almış, kurulan partiler biri dışında eskiyle olan bağlarını kapatılma pahasına ima etmişlerdir.

Eskiyle bağlantı iddiasında bulunmayan, yeni bir oluşum olduğunda ısrar eden tek parti Anavatan Partisi (ANAP)' dir. Hal böyleyken 1980-83 arası partisiz, seçimsiz dönemde Türkiye seçmenin sayı küçük bir artış gösterdiğine göre, bu yeni partiye kim oy vermiştir sorusu merak uyandırmaktadır.

Bu çalışma Türkiye siyaset sahnesine geçmişi olmadığını iddia ederek çıkan bir siyasi partinin seçmenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel profilinin ortaya çıkarılmasının anlamlı ve gerekli olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Bu çalışmanın hipotezleri :

1. Siyasal yaşamın sürekliliği, askeri darbelerle kesintiye uğramakta ise de bu kalıcı olamamaktadır.

2. Bütün kısıtlamalara rağmen, Türkiye'de son 30 yıllık süreçte çok sayıda partinin olduğu bir "çok partili rejim" oturmaya başlamıştır.

3. Anavatan Partisi bir kesinti sürecinde doğmuş, iktidar olmanın da sağladığı olanakla belli bir seçmen tabanı edinmiş ve parti kurumlaşma sürecine girmiştir.

BÖLÜM 2 : SİYASAL KATILIM

Siyasal katılım, toplumda yöneten-yönetilen ayrımının ortaya çıktığı zamana kadar geri götürülebilecek bir tarihe sahip bir kavramdır. Siyasetin daha belirginleşmiş kurallarla yürütüldüğü günümüzde ise hemen her toplumun vazgeçemediği bir olgu haline gelmiştir. Dünyada "demokrasi" sözcüğünün kazandığı ön, ve demokrasinin ayrılmaz bir parçası haline gelen "katılım" kavramı, her iki kavramın anlaşılmasında da zorluklar çıkarmaktadır. Çünkü, birbiriyle taban tabana zıt, hatta kutuplaşmış dünyada kutup başı olarak tanımlayabileceğimiz sistemler "asıl demokrasi"nin kendi rejimleri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Gerek takırsız bir biçimde gerekse "Batı" takısıyla anılan burjuva demokrasisi kapitalist dünyada bir yer edinmişken, bunun karşısına "halk" takısıyla çıkan ve asıl demokrasinin "halk demokrasisi" olduğunu öne süren sosyalist sistemler de 70 yıl dünya nüfusunun 1/3'ünün siyasal rejimi olmuştur.

A. Tanım

Bugüne kadar en kapsamlı siyasal katılım tanımı Myron Weiner tarafından yapılmıştır, ya da derlenmiştir diyebiliriz. Çünkü yapılan diğer tanımlar hemen hemen aynı öğeleri içermektedir (Turan, 1986 ; Öz, 1992 ; Kapani, 1986 ; Kışlalı, 1991 ; Uysal, 1984 ; Kalaycıoğlu, 1984). Weiner'in tanımı: "Siyasal katılma kavramı, başarılı ya da başarısız, örgütlü ya da örgütsüz, geçici ya da sürekli, meşru ya da meşru olmayan metodları kullanan, kamusal politikaların seçimini kamusal işlerin yönetimini, ve hükümet, yerel, ulusal düzeydeki siyasal liderlerin seçimini etkilemek niyetinde olan herhangi bir gönüllü eyleme karşılık gelir" (Weiner, 1971 : 164).

B - Açıklama

Bu başlık altında siyasal katılım davranışı beş yönden ele alınacaktır.

a) Siyasal Katılımın Biçimleri

Çağdaş dünyada siyasal katılımın vazgeçilmez bir biçimde savunulduğu, bütün toplumların siyasal katılımı benimsedikleri bilinmektedir. Ancak siyasal katılım olgusu, ne bireyler tarafından aynı nedenlerle gerçekleştirilmektedir, ne de bütün toplumlarda tek bir katılım biçimi vardır. Siyasal katılım hem toplumdan topluma farklı biçimler kazanmakta hem de aynı toplumun içindeki bireylerin katılımı açısından farklı anlam ve biçimler kazanmaktadır.

Siyasal katılım toplum içinde bireyin siyasal ilgi, bilgi sahibi olmasından, siyasal partilerde etkin üye olmasına kadar çeşitli yoğunluklarda gerçekleşmektedir. Genel oyun kabul edilmesiyle birlikte siyasal katılımın bütün vatandaşlar tarafından aynı yoğunlukta gerçekleştirilebileceği düşüncesi bundan yüz yıl önce geçerli bir beklenti ve düşünce olabilirdi. Bu gün ise genel oyun kabulünün bu düşüncüyü doğrulamadığını, sadece, bireylerin siyasete katılmamasının tek nedeninin yasal olanaksızlıklar olmadığını görüyoruz.

Siyasal katılım biçimlerini genel olarak ikiye ayırabiliriz: 1) Olağan katılım, 2) Olağan dışı katılım.

Olağan katılım biçimini toplumda yasal olarak kabul edilmiş yöntemlerle gerçekleştirilen katılım biçimi olarak değerlendirebiliriz. Bu da farklı düzeyler ve biçimlerde gerçekleşmektedir.

Özel bir çok siyasal etkinlik biçiminden yalnızca biri olan "oy kullanma" olağan katılım biçimlerinin ilk akla gelenidir (Kim, 1974).

Genel olarak bir siyasal katılım biçimi ne kadar fazla gayret gerektiriyorsa, vatandaşların katılım oranı da o derece düşük olur. Oy kullanma diğer katılım

biçimlerine göre belirgin bir şekilde az bir çaba gerektirerek gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla oy kullanma eylemini gerçekleştirebilecek kadar çaba harcayabilen bir bireyin ilgisini çekebilecek bir katılım biçimidir. Ve siyasal katılım biçimleri arasında en yüksek katılımı gerçekleştiren eylem oy vermedir.

Olağan siyasal katılım biçimleri siyaset bilimi kitaplarında bir birlerine çok yakın sınıflamalarla yer alırlar. Bu biçimler aynı zamanda siyasal katılımın düzeylerine de karşılık gelirler. Bu sınıflamalar siyasete kayıtsızlıktan etkin katılımı doğru şöylece sıralanırlar:

- "1) Siyasal sürece hiç katılmayanlar,
- 2) Salt oy kullananlar,
- 3) Kişisel sınırlı katılımcılar,
- 4) Topluluk düzeyinde katılanlar,
- 5) Kampanyacılar,
- 6) Siyasal partilerde görev alma, her türlü siyasi etkinliğe katılma" (Turan, 1986 : 74).

Bu sınıflamada yer alan düzeyler biraz daha ayrıntılı bir şekilde başka bir çalışmada yer almaktadır. Yukarıdaki derecelendirmede 1. düzeye karşılık gelen siyasal sürece hiç katılmama düzeyinin sınıflama dışı tutulduğu çalışmada 2.düzeye karşılık gelen oy kullanma, izleyici faaliyetleri; 3. , 4. ve 5. düzeyler geçiş faaliyetleri ve son olarak da 6. düzey gladyatör faaliyetleri olarak kabul edilmiştir (Kalaycıoğlu, 1984 : 203).

Belirttiğimiz gibi her iki sınıflama aynı kabul edilebilir.

Olağan dışı siyasal katılım literatürde siyasal katılım biçimlerinden biri olarak tam kabul görmüş değildir. Siyaset bilimcilerin bir kısmı katılımı yalnızca olağan katılım olarak kabul ederler (Nie ve Verba, 1989 : 1-3). Bunun yanında olağan dışı katılımı kabul eden yazarlar da kavram üzerinde anlaşamamaktalar.

"Siyasal sistemin işleyişi içerisinde, sistemden beklenenlerin gerçekleşmeyişi,

sistemin başarısızlığı, toplum katlarının isteklerinin bağdaştırılamayacak kadar zıtlaşması, belirli toplulukların kendisini sistemden yabancılaştırmış görmesi, ya da olağan yollardan katılmayı beceremediği durumlarda siyasal katılmanın olağan dışı yollardan gerçekleştiği görülür" (Turan, 1986 : 72) derken yazar olağan dışı katılımın meşruiyetini zımnen kabul ediyor. Bir başka siyaset bilimci ise olağan dışı katılımı fiziksel kuvvet kullanmak, gerekirse yasal ve meşru çerçeve dışına çıkılarak gerçekleştirilen katılım olarak görmektedir (Kalaycıoğlu, 1984 : 206).

Olağan dışı katılım biçimleri; 1) Bildiri yayınlamak, 2) Gösteri yürüyüşü yapmak, mitingler düzenlemek, 3) Zor kullanmak, tedhişe yönelmek, 4) Çete savaşı ve devrim girişimleri olarak belirtilebilir (Turan, 1986 : 72 ; Kalaycıoğlu, 1984 : 206).

b) Siyasal Katılımı Belirleyen Etkenler

Siyasal sürece katılan bütün vatandaşların aynı, düşünce ve nedenlerle bu davranışı gerçekleştirdiklerini ileri süremeyiz. Ancak, belirli değişken ve nedenlerin bu davranışları ortaya çıkardığını düşünebiliriz.

Toplumsal ve siyasal davranışların kaynağı olabileceği düşünülen belli nedenlerden, değişkenlerden hareketle siyasal katılımı üç boyutlu bir siyasal davranış olarak ele alabiliriz.

1) Siyasal Katılımın Sosyo-ekonomik Boyutu

Sosyo-ekonomik değişkenler genellikle sosyo-ekonomik statü olarak adlandırılan gelir, meslek, eğitim ile cinsiyet ve yerleşme birimi olarak kabul edilir (Turan, 1986 :75).

"Seçmen davranışına sosyolojik yaklaşım, seçmeni ortak çıkara sahip üyelerden meydana gelen sosyal gruplar olarak ele alır. Grup, ortak bir geleneğe, çıkara ve hayat görüşüne sahip kişilerin resmi veya gayri resmi olarak bir araya

toplandığı, aile, arkadaş, örgüt, sendika veya bir araya toplanmadığı sınıf, ırk, din topluluğudur" (Gülmen, 1979 : 47).

Sosyo-ekonomik statünün bileşenleri olduğunu söylediğimiz gelir, eğitim ve meslek gerek ayrı ayrı, gerek birlikte siyasal katılım üzerinde etkili olabilirler. Ancak bunların etkisinin yoğunluğu ampirik olarak genellikle saptanamaz. Zaten değişik durumlarda ve toplumlarda bu bileşenlerin sosyo-ekonomik statüyü belirleme etkisi farklı olabilir. Örneğin, gelir düzeyi her zaman toplumsal saygınlıkla doğru orantılı olmayabilir. Türkiye'de son dönemde "nerden buldun?" yasası çıkarılmaya çalışılması çabalarının fazla rağbet görmemesinin bir nedeninin de, paranın nasıl kazanıldığından çok sahip olunmasının itibar sağladığı bir ortamın doğmuş olması olduğunu söyleyebiliriz.

Bir başka örnek olarak eğitim ve meslek açısından kazanılan sosyal statünün kazanılan gelirden daha önde tutulduğunu gösterebileceğini düşündüğümüz gerekçesiyle verilebilir. Öğretmenlerin çöpçülerden daha az gelir elde etmesi yadırganır.

Eğitim düzeyinin siyasal katılımın yoğunlaşmasıyla doğru orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni siyasal sürece daha etkin katılımı sağlayan siyasal sosyalleşmenin daha çok eğitim kanalıyla gerçekleştiriliyor olmasıdır.

"Farklı toplumların değişik sosyal statü yapısına sahip olmalarına rağmen, sosyal itibarı yüksek grupların genellikle daha yüksek bir siyasal katılım eğilimi gösterdikleri söylenebilir" (Turan, 1986 : 79).

Sosyo-ekonomik etkenler tercihin yönünü de etkilemektedir. Sosyal sınıflarla siyasi partiler arasındaki ilişki siyasal partilerin sınıfsal ideolojilere önem verdiği, sınıfları temsil etme eğilimi gösterdikleri toplumlarda daha belirginleşmekte, bunun geçerli olmadığı toplumlarda ise zayıflamaktadır.

Cinsiyetin siyasal katılımın yoğunluğuna ve tercihin yönüne etkisi tam olarak kestirilememektedir. Çünkü oyların cinsiyete göre dağılımını gösteren veriler yoktur.

Ancak kamuoyu yoklamaları ve kadınların siyasal etkinliklere katılımı değerlendirildiğinde, kadınların katılımının her yerde daha az bir yoğunluğa sahip olduğu söylenebilmektedir. Tercihin yönü açısından ele alındığında ise kadınların tercihlerinin erkeklere göre daha tutucu eğilimler olduğunu görüyoruz. Kadınların tercihlerinde önem verdikleri öğelerin dinsel değerler olduğu ve adayların kişiliklerinden daha çok etkilendiklerini söyleyebiliriz (Turan 1986 : 76-83 ; Kışlalı 1991 : 122-123).

Yaş ile siyasal katılım ilişkisi değerlendirildiğinde görülüyor ki, gençler (25 yaşına kadar) düzensiz ve daha değişik düzeylerde bir katılım gösteriyor, orta yaş grubuna girdikten sonra siyasete ilgi artıyor, 60 yaşından sonra ilgi yeniden azalmaya başlıyor. Yaş ile siyasal tercihin yönü arasında belirgin bir ilişki olmamakla beraber, bireyler yaşlandıkça görüşlerindeki esnekliğin azaldığı, siyasal tercihlerinin katılaştığı görülür (Turan, 1986 : 75-83 ; Kışlalı, 1991 : 112-113).

Yerleşme birimi ve siyasal tercihin yönü arasındaki ilişkinin yerleşme birimi büyüdükçe bireylerin çevre baskısından daha bağımsız oy kullanabileceği şeklinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi küçük yerleşim birimlerinde, özellikle köylerde oyların daha kolay mobilize edilebildiği ve çevre baskısının etkili olduğu gibi bir durum çeşitli araştırmalarda ortaya çıkmıştır.

Dinsel-etnik etkenler ve bölgesel etkenler de siyasal katılımın yönü açısından önemlidir. "Birey dinsel değerlere yaşantısında ağırlık veriyorsa, bu değerlere daha yakın bulduğu siyasal örgütlere yatkınlık gösterebilir" (Turan , 1986 : 83).

Bireyler sosyo-ekonomik değerleri, inançları ve düşünceleriyle bir bütün olarak yaşamaktadırlar. Siyasal tercihlerini yaparken çok farklı değerlerin kesişimi sonucunda karar vermektedirler. Örneğin bireyin sosyal statüsüne seslenen bir parti ile dinsel değerlerine seslenen parti farklı olabilir. Bu noktada birey çapraz

baskı altındadır diyebiliriz. Birey tercihini yaparken hangi değeri ön plana alacağına göre tercih yapacaktır.

Hemen her birey yaşamında çapraz baskılarla karşılaşır. Ancak birey her etkene aynı önemi vermeyeceği için bu baskıların yoğunluğu düşük olur. Yani bireyin tercihini oluşturan etkenler genellikle aynı yöndedir.

"Çapraz baskılar çoğu zaman bireyin tercihini etkileyecek boyuta erişmezler" (Turan, 1986 : 85). Çapraz baskılar bireyin davranışlarını bazen etkileyebilir. Bu durumlarda birey siyasal ilgisizliği tercih ederek bu baskılardan kurtulmaya çalışabilir veya etkenlerden birini ön plana çıkararak fanatikleşir.

2. Siyasal Katılımın Psikolojik Boyutu

Sosyo-ekonomik konumları aynı olan bireylerin farklı siyasal davranışlar göstermeleri, kişi psikolojisinin de siyasal davranışta bir etki yapabileceğini düşündürüyor.

"Kişilerin siyasal davranışlarını etkileyen psikolojik etkenlerin etkinlik duygusu, sosyal girişkenlik duygusu, güven duygusu, empathy, yabancılaşma, apathy gibi duygulardan oluştuğu, ve her birinin farklı etkiler yarattığı ortaya konmuştur" (Turan, 1986 : 86-88).

3. Siyasal Katılımın Siyasal Boyutu

Siyasal değişkenlerle siyasal katılım arasındaki ilişkileri iki grupta toplayabiliriz; sistemin yapısı ve sistemin işleyişi.

"Her siyasal sistem, siyasal sürecin bir kurallar bütünü içerisinde gerçekleşmesini öngörür, yasalarla siyasal yaşantıyı düzenler" (Turan, 1986 :89). Bu kurallar seçme ve seçilme hakkı ve yaşı; örgüt kurmanın, örgütlere katılmanın koşulları; seçim sistemleri gibi kurallardır.

Seçimlerin düzeyi ile katılım düzeyi arasında bir ilişki vardır. Genel olarak genel seçimler yerel ve ara seçimlerden daha çok ilgi çeker. Hangi seçimlerin

sonucu siyasal sistemin karar ve eylemlerini daha çok etkiliyorsa o seçime ilgi ve katılımın daha yüksek olması beklenebilir.

Sistemin işleyişi açısından partiler arası farklılık belirgin ve partiler arası rekabet yoğun ise siyasal ilgi ve katılım artmaktadır. Verilen oyların ortaya çıkaracağı sonuçların sistem açısından farklılaşma yaratabileceği düşüncesi bireyleri etkiler. Siyasal katılım oranını yükseltir (Turan, 1986 : 89).

Sonuç olarak siyasal katılım rekabete dayalı toplumlarda toplum üyelerinin siyasal sistemi etkilemek için giriştikleri etkinlik ve eylemlerin tümünü kapsıyor.

"Sosyo-ekonomik, psikolojik ve siyasal değişkenler kişinin katılımının hem yoğunluğunu hem de yönünü etkiler. Bu değişkenlerin bazılarının siyasal katılımı ilişkisi evrensel geçerliliği olan düzenlilikler olarak saptanmıştır. Diğerlerinin ilişkisi açıklığa kavuşmamıştır. Aynı değişkenler değişik koşullarda değişik sonuçlara yol açmaktadır" (Turan, 1986 : 91)

Buraya kadar anlattığımız siyasal katılım biçimlerinde ve siyasal katılımı etkileyen etkenlerin ağırlıklı olarak üzerinde etkili olduğu katılım biçimlerinden ortak olanı oy vermedir. Bu çalışmanın temel verilerinin de seçim sonuçlarından elde edilen oy dağılımları olduğu baştan belirtildiği üzere, üzerinde durmamız gereken katılım biçimi oy verme olacaktır.

"Ortalama yurttaşın siyasal katılımının gerçekleştiği alanın ne kadar dar olduğuna kuşku yok; bu, ancak bir kaç yılda bir, kısmen önceden biçimlendirilen, kısmen de yönlendirilen seçimlerde veya seçime katılmamada nesnelleşir. Eğer siyasal eğitim verilen okul kitaplarında, hatta bazı siyasal bilim tartışmalarında "katılım" kendi başına bir şey, oy vermek ve siyasal ilgi de bir fetiş olarak pıhtılaşıyorsa, bu gerçeğin olumsuzluğunu yansıtır" (Habermas, 1984 : 67).

c- Oy Verme

Seçmenlerin genellikle üyesi bulunduğu grubun siyasal tercihlerine göre oy kullanacağı kabul edilebilir. Bilinçli seçmenin bu doğrultuda oy kullanacağı kabul edilmektedir (Kongar, 1987 : 39-40). Ancak burda kişinin nesnel olarak hangi toplumsal grubun üyesi olduğu esasında bilinç tanımlaması yapılmaktadır. Yoksa birey öznel olarak kendisini üyesi hissettiği grubun çıkarları doğrultusunda oy kullanabilir ve kendince bilinçli bir tercih yapmış olur. Seçmenin öznel olarak kendisini üyesi gördüğü grubun çıkarları doğrultusunda oy kullanması o gruba olan bağlılığıyla orantılıdır (Gülmen, 1979 : 48).

Bu çalışmada, seçmenin verdiği oyun bilincinde olduğu var kabul edilecek, nesnel olarak ait olduğu grup çıkarları doğrultusunda oy kullanıp kullanmadığı tartışılmayacaktır. Kısaca oylardaki gruplaşmalardan belli nitel sonuçlar çıkabileceği kabul edilecektir. Şöyle ki, A partisi X eğitim düzeyindeki seçmenden oy alıyorsa bu saptanmaya çalışılacaktır. Yoksa X eğitim düzeyindeki vatandaşların hangi partiye oy vermesinin onların nesnel grup çıkarlarıyla uyumlu olduğu tartışılmayacaktır.

d- Oy Vermenin Niteliği

Oy verme seçimlere katılımın doğrudan aracıdır. Bu çerçevede günümüzde evrensel bir nitelik kazanan seçimin niteliğini açıklamak oy vermenin niteliğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Powell'e göre oy verme iki nedenden çok özeldir: "1) Yerine getirilmesinin görece kolaylığı, 2) Seçimlerde alternatifleri oluşturan parti kurumlarının vatandaşlarla ilişkisine tamamen bağlı olması nedeniyle oy vermek çok özeldir" (Powell, 1990 : 152).

Seçim bir olgu olarak evrensel bir nitelik kazanmış olmakla birlikte seçimin niteliği farklı siyasal sistemlerde farklılıklar kazanmıştır. Örneğin demokratik siyasal

sistemlerde seçim siyasal sistem içinde hükümet edecek kadroyu çok seçenekli bir ortamda belirlemenin aracı olurken, otoriter ve totaliter siyasal sistemlerde düzene meşruluk kazandırmak ve siyasal sosyalleştirme aracı olmaktan ileri gidememektedir. Dolayısıyla seçim demokratik siyasal sistemlerde daha anlamlı görülmektedir.

Seçimlerin demokratik sistemlerdeki anlamlılığını vurgulamak için, bu uygulanan seçimlerin sahip olması gerekli belli başlı özellikler üzerinde duralım. Seçim kurumunun demokratik olması isteniyorsa bu özelliklerin hiçbirisi sarsaklanmamalıdır (Eroğul, 1991 : 199).

Demokratik seçimin birinci özelliği, klasik demokrasinin "genel ve eşit oy" diye nitelenen ilkesidir. Bu ilke seçim kurumunun ortaya çıkmasından bu yana geçen iki yüzyıl içerisinde bu niteliğini kazanmıştır. Başlangıçta seçmen olabilmek belirli bir servet gerektirmekte, ayrıca sadece erkekler seçmen olabilmekteydiler. Seçimlerde oy kullanabilmenin belli bir ırka sağlanan bir hak olarak görüldüğü yerler de vardır.

Ülkemizde 1982 Anayasasının 67. maddesine göre genel ve eşit oy hakkı benimsenmiştir. Bu maddeye göre seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Anayasada 1987 yılında yapılan değişikliğe göre 20 yaşına giren her Türk vatandaşı seçime ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Ancak yine aynı maddeye göre silah altında bulunan er ve erbaşlar, askeri öğrenciler, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklu ve hükümlüler oy kullanamazlar. Bu fıkrada yer alan en açık çelişki henüz suçluluğu kesinleşmemiş tutukluların en genel vatandaşlık hakkından alıkonulmasıdır. Anayasanın olağanüstü bir dönemde hazırlandığı ve oylandığı gözönüne alınabilirse de aynı madde üzerinde olağan döneme geçiş sürecinde yapılan değişikliğin bu fıkrayı neden kapsam dışı tuttuğu anlaşılır değildir.

Demokratik seçimin ikinci özelliği dürüst seçim yapılmasıdır. Bu da günümüzde gizli oy açık sayımla gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde bu ilkenin kabul edildiğini yukarıda belirtmiştik.

Demokratik seçimin üçüncü özelliği seçim etkenliğidir (Eroğul, 1991 : 207). Etkenliği belirleyen etmenler; seçimin kaç dereceli olduğu, seçim sistemi, seçim döneminin uzunluğu ve seçim çevrelerinin eşitliğidir. Ülkemizde 1980 sonrası dönemde seçimler hakkında en çok tartışılan konu seçim sisteminin ve seçim çevrelerinin eşitsizliğidir. Örneğin İstanbul'da bir adayın milletvekili seçilebilmesi için Bingöl'deki bir adayın aldığı oyun üç katı kadar oy alması gerekebilmektedir.

Demokratik seçimin dördüncü özelliği de seçim ortamının serbestliğidir (Eroğul, 1991 : 208). Seçim ortamının serbestliğinin birinci koşulu seçmene birden çok seçeneğin sunulmasıdır. Bu yüzden tek parti sistemlerinde partiler açısından demokratik seçim yoktur diyebiliriz. Seçim ortamının serbestliğinin ikinci koşulu, seçime katılımın içtenlikli olmasıdır. Yani oy hakkının bir "hak" olarak korunması, bir göreve dönüştürülmemesi gerekmektedir.

"Siyasete ilgisizliğin nedenini oluşturan olumsuz etkenleri değiştirmek için çaba göstermek yararlıdır. Ancak, siyasal yaşama tamamen ilgisiz kitleleri zor kullanarak sandık başına getirmeye çalışmak konusunda aynı şey söylenemez. Oy kullanmanın yasal zorunluluk haline getirildiği yerlerde, bazı kitleler, ilgisiz ve bilgisiz olduğu konularda ve tamamen güdümlü biçimde kullanılmış olmaktadır" (Kışlalı, 1991 : 156).

e- Oy Vermenin Önemi

Oy kullanma, vatandaşlık eylemlerinin en sık gerçekleştirilen biçimlerinden birisidir. Oy verme bir siyasi liderin oluşturduğu kadroyu ve programı tercih etme anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla vatandaşın liderlerin oluşturacağı kadro ve programa da etki edebileceğini akla getirir.

"Çağdaş demokrasinin gelişmişliği siyasal katılımın yaygınlığı ve etkililiğiyle ölçülür hale gelmiştir" (Kışlalı, 1991 :154).

Oy kullanmak diğer siyasal katılım biçimleriyle karşılaştırıldığında daha az gayret gerektiren ve daha yüksek bir katılım oranı sağlayan bir siyasal katılma biçimidir. Bu katılma tarzı düzenli seçimler yoluyla gerçekleşmektedir. Öyleyse seçimin işlevleri üzerinde durmamız oy vermenin önemini açıklama çabamızda yardımcı olacaktır. Seçimin iki tür işlevi vardır. Birincisi siyasal sistemle ilgili işlevleri, ikincisi ise vatandaşlar açısından seçimin işlevleridir.

"Siyasal sistemle ilgili işlevler; 1) liderlik pozisyonuna geçişte ve bu pozisyonu kabul ettirmede rol oynamak, 2) hükümet politikalarını az çok denetleme ve etkileme olanağı sağlamak, 3) bir siyasal sistemin meşruluğunu korumada ve gerçekleştirmede rol oynamak olarak sayılabilir" (Öz, 1992 : 47).

Seçimlerin vatandaşlar açısından işlevleri ise; 1) liderlere seçmenin tercihi hakkında bilgi vermek, 2) oy kullanmanın kişinin siyasal rejime olan bağlılığını arttırmasına aracı olmak, halkın siyasal eğitime yardımcı olmak olarak sıralanabilir (Öz, 1992 :47 ; Kalaycıoğlu, 1984 : 251-252).

Burda hemen belirtmemiz gereken, olumlu işlevlerinin yanısıra seçimin vatandaşlar açısından olumsuz etkilerinin de olabileceğidir. Oy vermek seçmenin siyasal rejime karşı soğumasının da sebebi olabilir (Öz, 1992 :47 ; Kalaycıoğlu, 1984 : 252). Bunun sebebi hiç bir aday veya partiye oy vermek istemeyen seçmenin zorla oy vermesinin sağlanması olabilir. Bilindiği gibi 1980 sonrası seçimlerde oy kullanmayan vatandaşlara karşı çeşitli cezalar uygulanmaktadır. Örneğin para cezası, bir sonraki seçime katılamama cezası gibi .

Bu çerçevede oy vermenin anlamı siyasal ortama göre değişmektedir. Cezai yaptırımlardan kurtulmak için oy verme vatandaşlık duygusuyla oy vermeden farklıdır diyebiliriz.

Oy vermenin yanında oy verilerinin de önemine değinmek gerekirse, bu veriler sadece seçime katılma oranları hakkında değil, aynı zamanda oy oranları hakkında da bilgi sağlar. Parti oyları da oy yönünü açıklar (Özbudun, 1975 : 7).

BÖLÜM 3 : SİYASAL PARTİLER

A- Tanım

Siyasal parti tanımı konusunda siyaset bilimciler arasında bir görüş birliği sağlanmış değildir. En temel farklılık totaliter sistemlerdeki tek partilerin parti sayılıp sayılmama sorununun ortaya çıkıyor. Ancak bu tartışma sürmekle birlikte verilen siyasal parti tanımlarının birbirine yakınlığı, en azından içerik olarak hemen hemen aynılaştığı görülür.

(Kapani, 1989 : 159 ; Öz, 1992 : 22-23 ; Kışlalı, 1990 : 195 ; Turan, 1986 : 99 ; Sarıbay, 1992 : 110)'da verilen tanımlar karşılaştırıldığında görülmektedir ki, siyasal parti temel amacı tek başına ya da başkalarıyla ortaklaşa iktidarı ele geçirmek ve iktidarını sürdürmek olan, sürekli ve istikrarlı bir kadroya sahip kurumdur tanımı üzerinde anlaşılabilir.

(Öz, 1992 : 22-23)'te La Palombra ve Weiner'dan aktarıldığına göre herhangi bir toplumsal-siyasal örgütlenmenin siyasal parti olarak tanımlanabilmesi için 4 kriter gereklidir. Bunlar:

"1) örgütte devamlılık,

2) örgütün mahalli seviyede de faaliyet göstermesi ve mahalli örgüt ile merkezi örgüt arasında düzenli ilişki ve haberleşmede bulunmak,

3) sadece iktidarın faaliyetini etkilemek için değil; milli ve mahalli seviyede tek başına ya da başkalarıyla (ortaklaşa) siyasal iktidarı ele geçirmek veya devam ettirme yolunda kararlı bilinçli çaba,

4) halkın veya seçmenlerin desteğini, sempatisini kazanmak amacıyla faaliyet göstermektir".

B- Açıklama

Siyaset bilimi konusundaki temel kitapların siyasal partiler konusunu inceleme düzenine baktığımızda genel olarak siyasal parti tanımı, siyasal partilerin işlevleri, siyasal partilerin tipleri ve siyasal parti sistemleri sıralaması içinde verildiğini görüyoruz.

Bu çalışmada siyasal parti sistemleri konu açısından zorunlu olmadığı için üzerinde durulmayacaktır. Siyasi parti tanımı bir önceki başlıkta tartışılmış olup burada siyasal partilerin işlevleri, parti tipleri tartışılacaktır.

a- Siyasi Partilerin İşlevleri

Siyasi partilerin işlevleri üzerinde birbirine çok yakın görüşler vardır. Hemen hemen bu konuda siyaset bilimcileri arasında bir görüş birliği oluşmuştur.

(Kapani, 1989 : 165-167 ; Turan,1986 : 100-105 ; Öz,1992 : 27-28 ; Kışlalı,1990 : 214-216)'da açıklandığı gibi siyasal partilerin üzerinde görüş birliği olan işlevlerini şöylece sıralayabiliriz:

1) Toplumdaki çeşitli çıkarların birleştirilmesi, vatandaşların önüne seçebilecekleri derli toplu seçeneklerin çıkarılması, kısaca çıkarların temsili ve bütünleştirme işlevi,

2) Halk kitleleri ile iktidar arasında köprü oluşturmak, halkın siyasete katılımını sağlamak,

3) Siyasal kadroların yetişmesi ve beceri kazanmasını sağlamak,

4) İktidara gelen siyasi partilerin hükümet etme işlevi yanında, yarışmacı toplumlarda muhalefette kalan partilerin de muhalefet etme, iktidarı denetleme işlevi vardır. Kuşkusuz bu denetleme işlevi muhalefet partilerinin gücüyle doğru orantılıdır.

5) Partilerin bir başka işlevi de toplumda bireylerin siyasal sosyalleşme süreçlerine yardımcı olmaktır. Bunu da iki yoldan gerçekleştirmektedirler.

- "a) siyasal sistemin işleyişi konusunda vatandaşlara yardım,
- b) siyasal sisteme ilişkin değerlerin halka iletilmesini sağlamak" (Turan, 1986 : 102-103).

b- Siyasal Parti Tipleri

Siyasal parti tipolojilerinde çeşitlilikler gözlenmektedir. Bu çalışmada siyaset biliminde klasikleşmiş Duverger tipolojisi ve Neuman tipolojisine yer verilecektir.

Siyasal parti tiplerini belirlerken çeşitli faktörler göz önüne alınmaktadır. Bu faktörler (Kabasakal, 1991 : 18-19 ; Kapani, 1989 : 175)'te belirtildiği üzere;

- "1) Liderin rolü ve seçilme yöntemi,
- 2) Parti içi iktidar dağılımı ve örgütte merkezîyetçilik derecesi,
- 3) Parti disiplininin sıkı ya da gevşek oluşu,
- 4) Kararların alınmasına katılma olanakları,
- 5) İdeolojinin parti politikasındaki yeri,
- 6) Parlamento kanadıyla parti ilişkisi,
- 7) Üyeliğin temeli ve yaygınlık derecesi,
- 8) Üyeler arasındaki tutum ve davranış birliği" şeklinde sıralanabilir.

Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger ilk defa 1951 yılında yayınlanan ve alanında yeni açılımlara yol açan siyasal partiler adlı kitabında partilerin üyelerine olan yaklaşım ve güttükleri amaca göre bir ayrıma tabi tutulduklarında kadro ve kitle partileri olarak sınıflandırılabilirlerini belirtiyor.

Kadro partileri 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasal partilerin ortaya çıkış dönemlerinde rastlanan siyasi partilerdir (Kışlalı, 1990 : 195). Kadro partileri genellikle ekonomik bakımdan güçlü kesimlerin temsilcileridir. Kadro partileri üye sayılarını arttırmaya çalışmazlar, nicelikten çok niteliğe önem verirler (Öz, 1992 : 32). Kadro partilerinin üyeleri sadece seçimlerle ve seçtiklerinin mecliste yaptıklarıyla ilgilenirler.

"Kadro partilerinde asıl ağırlık meclis grubunda bulunur. Partilerin etkinlikleri hemen hemen yalnızca seçimle sınırlıdır. Parti disiplini ve dolayısıyla genel merkez otoritesi zayıftır. Bunlar genellikle tutucu, düzenden yana partiler olmakla birlikte ideolojiye verilen önem azdır "(Kışlalı, 1990 : 196).

Kitle partileri genel oyun kabulünden sonra ortaya çıkan daha çok işçi sınıfına dayalı partilerdir. Bu partilerin toplumsal tabanı genellikle ekonomik yönden güçsüz toplum kesimlerinden oluşur. Dolayısıyla siyasetin maliyetinin karşılanabilmesi için çok sayıda üyenin ödentisine ihtiyaç duyarlar.

"Çok sayıda üyeye dayalı bir örgütün bürokratik bir yapıya sahip olması ve belirli bir merkezi otoritenin doğması kaçınılmazdı. Üyelerin eğitimsiz olması dolayısıyla partinin üyelerini siyasal açıdan eğitmesi gerekiyordu" (Kışlalı, 1990 : 196).

Neuman'ın parti tipolojisi de siyaset bilimciler arasında klasikleşmiş kabul edilen, özel öneme sahip bir sınıflama çalışmasıdır. Neuman'a göre partiler bireysel temsil partileri ve toplumsal bütünleşme partileri olarak sınıflanmaktadır.

Bireysel temsil partilerinin temel amacı siyasal iktidarı ele geçirmektir. Çabalarının büyük bir bölümünü seçimler, parlamento ve hükümete yönelik etkinlikler oluşturur. Sınırlı siyasal katılım düzeyinin bulunduğu bir toplumun karakteristiği olan bireysel temsil partilerinin, seçim zamanları dışında canlı ve hareketli bir örgütü yoktur (Öz, 1992 : 33).

Bu tipolojide yer alan toplumsal bütünleşme partileri ikiye ayrılıyor. Bunlardan birincisi, demokratik toplumsal bütünleşme partileridir. Bu partilerin çalışmaları seçimle sınırlı değildir, üyelerinin parti ile olan ilişkilerine ve üyelik kaydına bireysel temsil partilerinden çok önem verir. Diğer bütünleşme partisi tipi ise totaliter bütünleşme partisidir. Bu tip partilerin etkinlikleri ise, sadece üyelerini değil, tüm vatandaşları siyasal iktidar aracılığıyla etki altında tutmaya yöneliktir (Öz, 1992 : 33).

"Sosyal bütünleşme partileri ise, etkinlikleri sadece siyasal alana inhisar eden partiler değil parti üyelerinin bütün siyasal, sosyal ve bazen kişisel hayatlarını da kapsayan partilerdir" (Sarıbay, 1992 : 134).

Genel kabul görmüş diye nitelediğimiz bu tipolojiler dışında bir öneri niteliğinde olan ve konumuz açısından kullanılabilecek parti tipleri de vardır. Bunlardan biri Otto Kricheimer'ın "Catch-All Party" diye adlandırdığı ve Kapani'nin Türkçeye "Toplayıcı Parti" olarak çevirdiği parti tipidir.

"Toplayıcı parti, sınıf çizgilerini aşarak olanaklar ölçüsünde geniş bir seçmen kitlesine hitap etmeye çalışan, ideolojik eğilimi oldukça yumuşak, pragmatik yönü ağır basan bir parti görünümündedir. Bu tür partilerin amaçları, toplumsal yapıdaki değişiklikler sonucu sayıları giderek artan marjinal seçmenleri ılımlı bir programla kendi yanlarına çekmek ve böylece kitlesel tabanlarını olabildiğince genişleterek iktidar yarışını kazanabilmektir" (Kapani, 1989 :175-176).

Bir başka tipoloji denemesi Turan (1986)'da görülmektedir. Turan (1986)'a göre siyasi partiler 5 ayrı tipte sınıflanabilir: 1) Siyaset aracısı partiler, 2) İdeolojik (misyoner) partiler, 3) Çıkar grubu olan partiler, 4) Kişi partileri, 5) Kalıntı partiler.

Konumuzu açıklamaya etkisi dolayısıyla sadece siyaset aracısı partilere değinilecektir. "Bu partiler programlarını, eylemlerini seçmen kitlesinin çoğunluğuna çekici gelecek biçimde düzenlemeye gayret etmektedirler. Bu tür partiler, genellikle,

katı bir ideoloji yerine esnek bir siyasal yönelim benimsemekte, toplumun her katınca kabul edilebilecek tutumlara kaymaktadırlar" (Turan, 1986 : 118).

Partilerin programları ve seçmene yönelik etkinliklerinin temelinde, ulaşmak istediği seçmenin kimliği yatmaktadır. Yani, bir siyasal parti seçmen olarak kimi hedefliyorsa onun etkileneceği program ve eylemi benimsiyor.

"Geniş seçmen kitlesine hitap etme gereği, siyaset aracıları partilerin parti programlarının ve eylemlerinin bir ölçüde bir birine benzemesi ile sonuçlanmakta ve seçmenler arasında parti tercihlerinin alışkanlık kazanmasını sağlamaktadır. Bu partilerin siyasete yaklaşımı pragmatiktir" (Turan, 1986 : 119).

BÖLÜM 4 : SİYASAL PARTİ - SİYASAL KATILIM İLİŞKİSİ

Çağdaş siyasal rejimlerin katılımcı demokrasi olduğu daha önce belirtilmişti. Katılım kuşkusuz demokratik olmayan rejimlerde de görülüyor. Otoriter ve totaliter sistemlerde sistemin meşruiyetini sağlayan seçimlerde yüksek oranlı bir katılım gerçekleşiyor. Daha önce de belirtildiği gibi demokratik olmayan rejimlerde oluşturulan politik programların ve bunu sahiplenen kadroların seçilmesinden çok, sadece belli programları uygulayacak yöneticilerin seçilmesi söz konusu oluyor. Tabii burada otoriter ve totaliter olmayan Türkiye siyaset sahnesinde, partilerin, bir diğer parti kopya edemesin diye projelerini açıklamamalarının, ya da iki sağ partinin amblemini ve adını diğeri alamasın diye birbirlerinden sır gibi saklamasının ne kadar farklı politikalar üretmenin ya da sistem içi alternatif olabilmenin olanaklı olup olmadığı sorusunun çengelini akıllara taktığını belirtmeliyiz.

Doğrudan demokrasinin söz konusu olamayacağı çağımızda (gerçekte doğrudan demokrasi hiç bir zaman var olmamış, sadece eski Yunan sitesinde "vatandaş"lar için var olabilmişti) siyasal katılım temsili olmak zorundadır. İşte bu temsil mekanizmasının oluşumunda aracı kuruluşlar vardır. Bunların en belirgin olanları siyasal partilerdir. Siyasal katılımın siyasal iktidarı etkileme işlevinin yanında, onu temsilciler aracılığıyla oluşturma ve kullanma işlevi de vardır. Belki de uzun aralıklarla yapılan seçimlerde gerçekleştirilse bile siyasal iktidarın kimin tarafından kullanılacağını belirleme yönündeki katılım, onu etkileme yönündeki katılımdan önemlidir.

Bu bölümde siyasal parti katılım ilişkisi, temsili demokraside katılımın aracısı olduğunu belirttiğimiz oy verme ve siyasal parti ilişkisi ile tercihin yönünü belirlemesi açısından ele alınması şeklinde işlenecektir.

A- Oy Verme ve Siyasal Parti

Kışlalı (1991) da aktarıldığına göre; Lipset ve Lazarsfeld, sandık başına gidip gitmemekte dört genel eğilimden söz ediyorlar:

"1) Hükümetin izlediği siyaset bir toplumsal grubun çıkarlarını ne kadar yakından ilgilendiriyorsa, o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar çok artar. Örneğin kamu görevlileri kesimi. Hükümet bir bakıma kamu görevlilerinin işvereni olduğu için kimin hükümet edeceği onları yakından ilgilendirmektedir.

2) Hükümet kararlarının kendisiyle ilgili sonuçları konusunda bir toplum kesimi ne kadar çok bilgi sahibiyse o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar artar.

3) Bir toplum kesimi üzerindeki siyasal katılım yönündeki baskılar ne kadar fazlaysa, o toplum kesimindeki oy verme eğilimi o kadar artar. Ama bu baskıların birey üzerindeki etkisi, bireyin üyesi olduğu toplum kesimiyle olan ilişkilerinin yoğunluğuna bağlıdır.

4) Grup üzerindeki baskılar aynı yönde olduğu zaman katılma eğilimi artarken, zıt yönlü olduğunda katılma eğilimi azalır" (Kışlalı 1991 : 160-161).

Özellikle ideolojik eğilimleri vurgulamaktan kaçınan merkez partilerinin seçmenin bu eğilimlerini gözönüne alarak birbirlerine yakın programlar oluşturduklarını, genellikle bu birbirine yakın programları kehdilerinin daha iyi uygulayacaklarını iddia ettiklerini söyleyebiliriz.

Powell (1990)'a göre; "Daha çok modernleşmiş ülkelerde parti sistemleri vatandaşların, din, etnik durum ve sınıf gibi sosyal nitelikleriyle daha sıkı bir biçimde bağlantılıdır. Daha az modernleşmiş ülkelerde parti sistemleri çoğunlukla yerel seçkinlerin seçimsel koalisyonlarından daha fazla bir şey değildir; bireysel partiler farklı bölgelerde farklı sosyal gruplardan destek alırlar veya çeşitli gruplar arasında kişisel bir biçimde başvurmaya dayanabilirler. Parti sistemlerinin tipindeki

bu farklılıklar oy vermeye katılmadaki farklılığın esasını oluşturur" (Powell, 1990 :165).

Siyasal parti, modern, katılımcı sistem içinde özel yeri olan bir örgüttür. Siyasal parti bir çok değişik girdilere sahip mobilize ve özerk katılımcıları, belirli siyasal hedefler doğrultusunda bir araya getirmeye çalışır. Genellikle partiler, geleneksel patron yanaşma gruplarına, cemaat gruplarına ya da işçi ve köylü sendikaları gibi meslek-sınıf gruplarına ne kadar yakından bağlı olurlarsa, siyasal katılımı arttırmada o kadar önemli bir rol oynarlar.

"Katılımın düzeyi ve bir dereceye kadar da şekilleri, iki veya daha çok katılma temeli arasındaki ayrım çizgilerinin bir biriyle ne ölçüde çakıştığına ve böylece temellerden birine yöneltilmiş mesajların öteki temellere yönelik mesajı ne ölçüde güçlendireceğine bağlıdır" (Huntington, 1985 :60).

"Orta sınıfların genişlediği toplumlarda siyaset daha sürekli ve grup safılaşmaları yönünde değişiyor ve siyasal partilerin doğmasına yol açıyor. Bir anlamda bir siyasal parti, kurumlaşmış bir hizipten, belli bireylerin varlığından ve liderliğinden görece bağımsızlaşmış bir iktidar mücadelesi aracıdır" (Huntington, 1985 : 65).

"Siyasal parti modern siyasetin aracı kurumudur; çünkü, modern ve geleneksel siyasal sistemler arasındaki en temel fark, siyasal katılımın alanıyla ilgilidir. Katılım genişledikçe, bu katılımı örgütlendirmek üzere siyasal partiler ortaya çıkar; siyasal partiler genişledikçe de, katılımın genişlemesine katkıda bulunurlar. Oysa, modernleşme halindeki bir çok toplumlarda muhafazakar, bürokratik, hatta reformcu gruplar, siyasal partilere kuşkuyla bakmakta ve partisiz rejimleri sürdürmeye çalışmaktadırlar" (Huntington, 1985 : 65).

Siyasal partiler gibi kurumlar, sosyo-ekonomik düzey siyasal katılım düzeyini nasıl etkileyebilirler? Bu sorunun yanıtı (Nie 1989 : 62)'de siyasi partilerin ne ölçüde bu ilişkiyi değerlendirecek baskı kaynağı oldukları, 1) partilerin siyasal

katılım kanallarına ne ölçüde egemen olduklarına, ve 2) partilerin siyasal katılmaya teşvik ettikleri toplum kesiminin niteliğine bağlıdır şeklinde verilmektedir.

"Siyasi partiler siyasal katılım kanallarına iki yoldan egemen olabilirler. Bunlardan birincisi siyasal faaliyette bulunmak için parti üyesi olma zorunluluğu olabilir, ikincisi de parti üyesi olan kişi sosyo-ekonomik düzeyinden beklenenden daha etkin olabilir" (Nie 1989 :62-63).

Bazı partilerin belirgin bir üye temeli yoktur, desteklerini toplumun her kesiminden sağlarlar. Diğerlerinin desteği ise belirli toplum kesimlerinden gelir; gelir, meslek, din, etnik köken, bölge ya da benzeri bir niteliği olan bir toplumsal kesimle özel bağları vardır. Bir siyasal partinin desteği hangi ölçüde belli nitelikleri olan bir toplum kesiminden kaynaklanıyorsa, o partinin sosyo-ekonomik düzey katılım ilişkisini değiştirme potansiyeli o kadar güçlüdür. Bunun nedeni bir grubun siyasal katılımını partinin uyarması ya da engellemesidir. Sosyal ayrışmaların açık ve belirgin olduğu durumlarda, siyasal partilerin siyasal yelpazenin bir ya da diğer yanında yer alan topluluklarla özgün ilişkilere dayanarak, topluluk üyelerini siyasal eylem yönünde harekete geçirebildikleridir. Bu tür bir harekete geçirme, sosyo-ekonomik düzeyin bireyin katılımı üzerindeki etkisini zayıflatmaktadır.

"Ulusal oy verme katılımının siyasal partilerin ulusal olarak belirlenebilir gruplarla örgütsel ve kurumsal bağlantılar kurduklarında daha yüksek olacağını bekleyebiliriz" (Powell , 1990 :159).

B - Tercihin Yönü

Siyasal partiler yarışmacı demokrasilerde tek tek vatandaşların bireysel oy verme tercihleri ile bunların seçimsel çıktılar biçiminde toplanmasını birbirine bağlayan kurumlardır. Partiler seçimlerde vatandaşlara sunulan alternatifleri

hazırlar, ve ayrıca örgütlenmiş etkinlikleri, hem seçmen kütüğüne kaydı hem de seçim günü katılmayı teşvik ederler.

Kuramsal olarak, demografik gruplarla, ulusal partiler arasındaki güçlü bağlantıların oy vermeye katılmayı teşvik etmesi gerekir denilebilir (Powell, 1990 :158).

Oy vermek üzere sandık başına giden birey ikili bir karar verme süreci sonunda bu eylemi gerçekleştirmektedir. Birincisi oy verip vermeme konusunda karar vermiş, ikincisi ise oyunu hangi partiye vereceği konusunda karar vermiştir.

Oy verme kadar verilen oyun yönü de önemlidir. Tercihlerin belirlenmesi konusunda, kişinin genel siyasal eğilimlerinin, tercihinde etkili olacağını söyleyebiliriz. Şöyle ki, kimler siyasal, toplumsal, ekonomik düzende değişiklik yanlısıdır, daha eşitlikçi bir düzen için sol partilere oy verirler. Kimler kurulu düzen yanlısıdır, sağ partilere ve adaylara yönelirler (Kışlalı, 1991 : 161).

"Eğer bütün seçmenlerin oylarını tamamen çıkarlarını hesaplayarak, bilinçli olarak kullanmaları söz konusu olsaydı, gelir düzeyleri düşük olan toplum kesimlerinin sola, gelir düzeyleri yüksek olanların da sağa oy vermeleri gerekirdi. Oysa seçmen davranışları her zaman akılcı ve tutarlı değildir" (Kışlalı, 1991 : 161).

Burda söz konusu edilen yaklaşım tamamıyla kişilerin ekonomik konumlarının gerektirdiği doğrultuda davranmalarının tutarlı ve akılcı olacağı kabulüne dayanıyor. Oysa ki genellikle tutucu değer yargılarıyla düşünen, geleneksel değerleri yaşamının ekseni olarak algılayan gelir düzeyi düşük kesimden seçmenlerin, bu değerlere önem verdiği izlenimini veren sağ partilere oy vermesi belirli bir tutarlılık göstermektedir.

Zaten Kışlalı da önemli olan gelir düzeyi değil, kişinin beklentileri ile gelir düzeyi arasındaki farktır demektedir (Kışlalı, 1991 : 161).

Oy verirken seçmenin hangi nedenlerden etkilendiği konusunda siyaset bilimciler arasında bir görüş birliği oluşmamıştır.

"Oy"un yönünün belirlenmesinde rol oynayan somut değişkenler ve seçim sosyolojisinin bunlarla ilgili verileri konusunda Kışlalı şunları yazmaktadır:

"1) Geleneksel toplumdan çağdaş topluma geçildikçe, oy vermedeki yöresel ve bölgesel etkiler azalmakta, toplumsal sınıfların etkileri artmaktadır,

2) Sanayileşmenin ilk aşamalarında kitleler yaşam koşullarındaki iyileşmelerden dolayı tutuculaşabilmektedirler. Ama zamanla kendi koşullarını diğer toplum kesimleriyle karşılaştırarak hoşnutsuz olabilmektedirler.

3) Gelir dağılımındaki payı azalan esnaf-zanaatkar kesiminde faşist eğilimler gelişmeye başlamaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalar, dine dayalı akımların da başlıca desteğinin bu toplum kesimlerinden kaynaklandığını göstermektedir.

4) Sanayileşmenin ve kentleşmenin arttığı yörelerde sol oylar artarken, geleneksel toplum yapısının değişmediği ya da çok az değiştiği yörelerde durum tersine olmaktadır.

5) Güncel önemli olaylar, özellikle kararsız seçmenlerin oyları üzerinde etkili olabilmektedir. Örneğin, şiddet olaylarındaki artışın yarattığı korku, genellikle tutucu eğilimleri güçlendirmekte, arayış içinde olanları istikrara, güçlü görüne itmektedir" (Kışlalı 1991 : 163).

Seçmenin siyasal parti tercihi konusunda daha farklı bir görüşü olan Kalaycıoğlu başka unsurları vurgulamaktadır.

"Seçmen açısından incelendiğinde siyasal partinin, büyük bir kolaylık oluşturduğu ve bir çok önemli işleve sahip olduğu göze çarpmaktadır. Siyasal yaşam, zaman zaman yakından izlemeyenler için fevkalade karmaşık, içerdiği konular hakkında zor karar verilebilir, içinden çıkılması kolay olmayan kararların alınmasını gerektiren bir görünüm kazanabilir. Siyasal parti böyle bir ortamın sorunlarını, seçmen için çözebilecek bir örgüttür" (Kalaycıoğlu, 1984 : 259).

Siyasal parti tercihini belirleyen unsurlardan birincisi siyasal parti tutmadır. Bireyin siyasal benliğini geliştirirken içinde yaşadığı siyasal sistemin öğeleri olan siyasal partilerden bir tanesine karşı geliştirmiş bulunduğu kişisel bağlılık veya aidiyet duygusu olarak tanımlanabilecek olan siyasal parti tutma tutumunun derin bir biçimde hissedilip edilmediği ve seçmen kitlesindeki yaygınlığını incelemek suretiyle bir seçimde ortaya çıkan oy dağılımını önceden tahmin etmek mümkündür. Siyasal sistemde çok uzun süredir varlığını sürdüren ve kısaca yerleşik siyasal partiler olarak adlandırabileceğimiz siyasal partilere ve yine birkaç kuşaktır, kesintisiz olarak işleyen bir çok-partili sisteme sahip olan siyasal sistemlerde, genellikle parti tutma duygusunun oy vermeyi etkileyen en önemli unsurlardan birisini oluşturduğu göze çarpmaktadır.

Siyasal parti tercihini etkileyen ikinci unsur adayın güvenilirliğidir. Özellikle, genel seçimlerde ve tek bir adayın önemli bir siyasal mevkiye seçilmesinin söz konusu olduğu durumlarda seçmenin yapacağı tercihte adayın özellikleri parti tutma ölçüsünde, hatta belki ondan bile büyük bir öneme sahip olacaktır. Örnek: ABD ve Fransa'da başkan seçimi. Türkiye'de 1983 seçimlerinde Turgut Özal'ın başarılı bir bürokrat ve uygulamayı düşündüğü siyasalar konusunda bilgili ve ayrıntılı olarak düşünmüş bir lider izlenimini uyandırmış bulunmasının ANAP'ın aldığı seçim sonuçlarına önemsiz sayılamayacak bir katkıda bulunmuş olduğu tahmin edilebilir.

Tercihin yönüne etki eden unsurların üçüncüsü seçmenin içinde bulunduğu toplumsal tabakayla belirli bir siyasal parti arasında kurduğu bağıdır. Birden fazla siyasal partinin iktidar için yarıştığı bir siyasal sistemde, genellikle her büyük siyasal partinin belirli bir grubun çıkarlarını savunduğu inancı seçmen arasında yaygın bir biçimde mevcut olabilecektir. Birey kendi toplumsal statüsüyle ve çıkarlarıyla uyum içinde gördüğü siyasal partiyi desteklemek için de sandık başına gider.

Son olarak seçmen siyasal yaşamla yakından ilgilenmekteyse, ulusal ve uluslararası konular hakkında neler yapılması gerektiği konusunda fikir ve görüşlere sahipse, siyasal partilerden herhangi bir tanesini tutmasa da siyasal partilerin kendi önem verdiği siyasal konulara ve sorunlara yaklaşımlarını ve çözüm önerilerini gözönünde bulundurarak aralarından bir tanesini büyük bir olasılıkla kendi görüşüne en yakın olanını tercih edebilir (Kalaycıoğlu, 1984 : 260-266).

BÖLÜM 5. TÜRKİYE'DE SİYASAL KATILIM VE SİYASAL PARTİLER

"Siyasetin, dinin, teknolojinin, resmin, şiirin ve herşeyin tarihinde hiç bir dönem kendi açıklamasını kendi içinde taşımaz. [Çeşitli dönemlerdeki] olayları anlamak için çok daha geniş bir zaman parçasını araştırmalısınız" (Schumpeter'den aktaran Lipset, 1986 :260).

"27 Mayıs darbesi sonucu, Demokrat Parti kapatıldı. Ama kısa sayılabilecek bir sürede onun yerini Adalet Partisi aldı. 12 Eylül darbesi ise bütün partileri kapattı. Her darbeye birlikte yeni bir anayasa kabul ediliyor siyasal yaşam yeniden biçimlenirken, yeni partiler yeni kadrolar hedefleniyordu. Bunun beklenen, istenen sonuçları verdiği söylenemez. Siyasal rejimler dahil her kurum yaşadığı ölçüde güçlenir ve kendisini topluma kabul ettirir. Siyasal partiler ise, demokrasinin vazgeçilmez öğeleridir. Yasaklarla kadro yenilenmesi zorlansa bile, geçmiş deneyleri yaşamamış her yeni kadronun, eski hataların benzerlerini yapması olasılığı daha büyüktür. Güçsüz, gelenekleri oluşmamış, deneyimli kadrolara sahip bulunmayan siyasal partilerle güçlü bir demokrasi oluşturulamıyor"(Kışlalı, 1990 : 203).

"Türkiyede siyasi partiler üstüne en kapsamlı araştırmanın mimarı olan Prof. Tarık Zafer Tunaya, "siyasi partiler tarihi, bir ülkenin iktidarlarının, muhalefetlerinin, hürriyetlerinin, kısaca uygarlığının tarihidir" diyor"(Kışlalı, 1990 : 203).

Türkiye'de siyasal parti ve siyasal katılımı incelerken, tek partili ve çok partili dönem olarak ayrılabilen iki dönemli bir ayrıma başvurulabilir.

A - Tek Partili Dönem (1923 - 1945)

Cumhuriyetin kurulmasından hemen önceki dönemde TBMM'nde milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti

(A ve RMHC) üyeleri idi. Meclis bu grubun oluşturduğu 1.Grup ve karşıt grup diyebileceğimiz 2.Grup denilen gruplardan oluşuyordu.

"Mustafa Kemal Paşa, 6 Aralık 1922 tarihinde Halk Fırkası adı altında yeni bir siyasal parti kuracağını açıkladı. Yeni parti halkçılık esası üzerinde vücut bulacaktı. Ancak Mustafa Kemal Paşa, o zamana dek kurulmuş olan siyasal partilerin deneyimlerinden yararlanmak gerektiği görüşündeydi. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin son yıllarında görülen parti mücadelelerinin ve kavgalarının geniş yığınlar üzerinde uyandırdığı hoşnutsuzluğun farkındaydı. Yeni bir partiler kavgası başlatmak niyetinde de değildi. Tam aksine yeni kurulacak parti tüm ulusu temsil etmeliydi; bu parti sınıfların temsilcisi olmamalıydı" (Koçak, 1989 : 89).

9Ağustos 1923'te A ve RMHC üyesi bazı milletvekilleri yeni kurulacak Halk Fırkasının Nizamnamesini hazırlamak üzere toplandı. Nizamname 9 Eylül'de kabul edildi. Halk Fırkası ise 11 Eylül'de resmen kuruldu. Kuruluş dilekçesi ise ancak 23 Ekim'de Dahiliye Vekaletine verildi.

Tek partili dönem olarak adlandırılan dönemde başka partiler de kurulup, kapatıldı. Kısaca onlara da değinmek gerekirse; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924'te kuruldu. TCF, Kuruluş sırasında bir beyanname yayınlarak amaçlarını ortaya koydu. Parti bunun yanında bir de program kabul etti. Programa göre, parti hem siyasal hem de ekonomik yönde liberal hüviyettedir.

Şeyh Said Ayaklanması'nın siyasal sonuçları tek-parti diktatörlüğünün kurulması sürecinde önemli bir dönüm noktası oldu: Ayaklanmadan sonra ülkede yeni başlamış olan çok partili hayat daha doğum anında sona erdi. Ve Takrir-i Sükun Kanunu ile hükümet tüm ülkede otoriter bir yönetim kurmayı başardı. İstiklal Mahkemelerinin verdiği güçle hükümet, TCF'nin 3 Haziran 1925'te kapatılmasına karar verdi. Bundan sonraki dönemde gerek Meclis'teki ve gerekse Meclis dışındaki muhalefet geçmişe oranla pek cılız kaldı ve serbest tartışma ve eleştiri olanağı büyük ölçüde ortadan kalktı. Siyasal muhalefet hükümetin sert baskısı

altında yaşamak zorunda kaldı. Bununla birlikte, örgütlü muhalefet son bulmakla beraber yönetime muhalif gruplar örgütsüz olarak da olsa daha bir süre ayakta kalmayı sürdürdüler.

1923'de başlayan ve 1930'a kadar süren dönem, "devletçi-seçkinciler"i pek çok yeni atılım ve devrimleriyle doluydu. 1930 yılı genç Cumhuriyetin toplumsal ve ekonomik yaşamında bir dönüm noktasıdır. Bu yılda artık devrimlerin önemli bir kısmı tamamlanmış ve Dünya ekonomik bunalımı Türkiye'yi de etkilemeye başlamıştır (Kongar, 1992 : 153). Bu her iki gelişim sonucu, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği ekonomik yol tartışmaları en yoğun noktasına ulaşmıştır.

Tek parti döneminde çok partili döneme geçiş denemesi örneği 1930 yılı içinde bir kez daha denendi. TCF'den farklı olarak bu defa Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat ilgilendiği bir çalışmayla Meclis içinde bir parti kurma girişimi gündeme geldi. Serbest Fırka, önderleri ile Mustafa Kemal arasında ne kişisel, ne de ideolojik bir tartışma vardır.

Oldukça liberal bir programa sahip olan Serbest Fırka 12 Ağustos 1930'da resmen kuruldu. Programının ana hatlarını devlet tekellerinin kaldırılması, vergilerin düşürülmesi ve daha geniş düşünce özgürlüğü oluşturuyordu.

Tek parti yönetiminden bıkmış olan halk Serbest Fırkayı beklenenin üstünde bir ilgiyle karşılamıştı. Serbest Fırka'nın liberal olduğunu belirttiğimiz programına ve Mustafa Kemal'in kurdurmuş olmasına rağmen bu kadar ilgi çekmesinin nedeni tek parti karşıtı herkesin bu partide birleşmeye çalışmasıydı. Parti lider kadrosunun çıktığı yurt gezilerinde gördüğü ilgi şaşırtıcıydı. Bir yurt gezisinden sonra, cumhuriyet karşıtlığı ve gericilikle suçlanan partinin, kurucuları partiyi kendi elleriyle kapattılar. Gericilik suçlamasının arkasında yatan iddianın biraz gerçek payı vardı. Çünkü Kemalist devrimler henüz yerleşmemiş, rejim oturmamış ve devrimlerin karşısında yer alan kitleler yeni kurulan SCF'na büyük ilgi göstermişti.

Günümüze kadar uzanan güdümlü demokrasi arayışlarının tarihimizden geldiğini gösteren olaylardan biri de SCF'nin kurulup kapatılmasıdır.

Tek partili rejimlerin genel iddiasının, milli birlik ve bütünlüğü, ya da toplumda yaratılmaya çalışılan çıkar birliğinin, sınıfların yokluğunun çok partili bir sistemi gerektirmediği olduğu söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti uygulamasında da aynı iddialar gündeme gelmiştir:

"Kemalist ilkelerin çizdiği siyasal rejim tablosunu, milli birlik ve milli dayanışma gibi kavramlar tamamlar. Ülkü birliği, sınıfların yokluğu ve sınıf mücadelesinin anlamsızlığı farklı partilerin kurulmasını gerektirmez. Zaten milli irade, tüm halkı temsil eden tek partiye TBMM'nde ifadesini bulmaktadır. Başka bir deyişle, kapsayıcı tek parti aracılığıyla bir yandan milli irade tecelli etmekte, diğer yandan da milli birlik ve dayanışma sağlanmaktadır. Bu da ülkenin şartlarına uygun, en "halkçı" yönetim biçimidir. Böylece ortaya (diğer tek parti sistemlerinde görüldüğü gibi) bir "tek partili demokrasi kuramı"nın ana hatları ve "meşru" gerekçeleri konulur" (Öz, 1992 : 147-148).

Siyasal katılımın tek parti sistemindeki anlamı ne olabilir ?

Siyasal katılımın anlatıldığı bölümde belirtildiği gibi tek parti sistemlerinde, ya da yarışmacı çok partili demokrasi olmayan sistemlerde; siyasal katılım rejimin meşruluğunu ve katılımı gerçekleştiren bireylerin siyasal sosyalleşmesini sağlayan bir eylemdir.

"1923 yılından itibaren yapılan bütün seçimler, hakim siyasal elitin, halkın seçimlere katılımını arttırmak veya katılımı yüksek göstermek isteklerini gösterir örneklerle doludur. Çünkü katılım yüksekliği, kapsayıcı tek partinin bu niteliğinin pratikte ispatlanması, toplumun siyasal sistemle bütünleşmesi anlamına gelecektir. Kemalist elitler, halkın dilek ve isteklerinin partiler dışındaki en önemli temsil aracı olan derneklere ise hoşgörülü yaklaşmazlar. Derneklere, ancak resmi politikaların ve fikirlerin halka benimsetilmesi durumunda ve partinin denetimi ve yönetimi

altında bulundukları sürece "sıcak" bakılmıştır. Bu yıllardaki dolaylı (iki dereceli) seçim uygulaması, halkın doğrudan kendisinin "gerçek" temsilcilerini seçecek siyasal bilinç ve kültür düzeyine yükselmediği, bu yüzden yakından tanıdığı ikinci seçmenler aracılığıyla milletvekili seçimine katılmasının daha doğru ve demokratik yol olacağı gibi, "kendi içinde tutarlı" gözükken bir gerekçeyle açıklanır. Diğer yandan oy kullanma hakkı üzerinde önemle durulur; seçimlerin ve TBMM'nin varlığının, rejimin milli egemenliğe dayandığını, demokratik olduğunu gösterdiği belirtilir" (Öz, 1992 : 148).

Tek parti dönemi de kendi içinde ikiye ayrılabilir. 1930 öncesi ve 1930 sonrası dönem olarak bu ayrım yapılabilir.

"1930'lu yıllar, 1920'lere göre, daha yüksek bir katılma ve kurumlaşma seviyesine işaret eder. Bu açıdan, 1920'lerde ağır basan "otoriter tek parti sistemi" görüntüsüne, 1930'larda "totaliter" unsurların da eklendiği söylenebilir" (Öz, 1992 : 221).

Otoriter rejim sınırsız bir iktidarın sınırlı bir alanda etkili olması, totaliter rejim ise sınırsız bir iktidarın sınırsız bir alanda (ülke sınırları içinde her konuda) etkili olması olarak tanımlanabilir.

1930'lara kadar başarısız da olsa çok partili bir sisteme geçiş denemeleri gündeme gelmişti. 1930'larda ise bu girişimler durmuş ve tek partili bir sistemin inşasına girişilmiştir. Bu süreçte CHP'yi ele alırsak;

"CHP, kuruluşuyla birlikte, iki önemli misyon yüklenmiştir: Birincisi, kitlelerin eğitimini ve bilinçlendirilmesini sağlamada bir araç ve rehber olmasıdır. İkincisi ise, siyasal parti olmasının doğrudan bir sonucu olarak yüklendiği, rejime meşruluk sağlamaya ve siyasal sürece yönelik işlevidir.

Parti yönetiminin bu dönemdeki (1920'ler) en belirgin parti politikası, parti içi demokrasiye izin vermemek ve parti örgütünü merkezden atananlarca (mutemetlerce) yönetmek ve denetlemekten ibarettir.

(1930'larda ise) uluslararası konjonktürün elverişli bir ortam yaratmasının da etkisiyle, 1930 yılının sonlarından itibaren başlayan yeniden yapılanma çabaları, giderek bir tek-partili rejimin inşasına yönelmiştir. 1930'ların ikinci yarısında da devam eden bu süreç, tek-parti sistemini, gerek meşru gösterici gerekse koruyucu bir özelliğe sahiptir" (Öz, 1992 :221-222).

CHF (CHP)'nin bu dönemde yaptığı kongreler, siyasal katılıma bakıştaki değişmeyi özetlemesi bakımından anlamlıdır. 10-18 Mayıs 1931 tarihinde CHF 3. Büyük Kongresi toplandı.

Bu dönemde parti-devlet bütünleşmesi sürecine girilmiş olduğundan, partinin genel kurulunda görüşülen konular devlet yönetimini doğrudan etkilemektedir.

"Kabul edilen programda; Anayasa ilkesi olarak güçler birliği ilkesi onaylanmakta, bir önceki kongrenin program beyannamesinde de belirtilen tek dereceli seçimin temel amaç olduğu anımsatılmakta, buna ek olarak kadınlara da oy hakkı tanınması gerektiği belirtilmekteydi" (Koçak, 1989 :113).

9 Mayıs 1935 tarihinde toplanan CHF 4.Büyük Kongresi parti yönetiminin daralması, yetkisinin genişlemesi ve parti yönetimine katılımın daralmasıyla sonuçlanmıştır.

"Bu kurultayda Genel Sekreter Recep Peker, T.C'nin ilk parti devleti olduğunu açıkladı. Yeni kabul edilen parti programında ise, bir öncekinin aksine tek dereceli değil de, iki dereceli seçim sistemi savunuluyordu. Yeni Tüzük ile bir de Genel Başkanlık Kurulu oluşturuldu. Kurul, Parti Genel Başkanı, Genel Başkanvekili ve Genel Sekreterden oluşuyordu ve partinin en yüksek organıydı. Kurul diğer yandan partinin milletvekili adaylarını saptama yetkisine de sahipti" (Koçak, 1989 : 115).

B - Çok Partili Dönem (1945-1980)

Çok partili döneme geçiş süreci üzerinde durulmadan çok partili dönemde yapılan seçimler siyasal katılım ve siyasal partiler konusu açısından değerlendirilecektir.

Demokrat Parti (DP) 7 Ocak 1946'da kuruldu. Daha önce denenmiş ancak gerçekleştirilememiş olan çok partili bir döneme geçiş için yeni bir başlangıç yapılıyordu. II.Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle dış dünyanın geçirdiği değişimlerin etkisi, bununla birlikte yurt içinde de etkili olan tutum değişiklikleri ile daha umutlu bir ortam vardı. DP kurucuları CHP içinde muhalefet eden milletvekilleri idi. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü bu hareketin başını çekiyorlardı.

DP Programı, ülkede demokrasinin geniş ve ileri ölçüde gerçekleştirilmesi siyasal amacı ve özel girişim ve sermayenin esas alındığı bir ekonomiyi yerleştirme ekonomik amacını taşıyordu.

Siyasal amaç olarak temel hak ve özgürlüklerin sağlanması, tek dereceli seçim ve seçim güvenliği üzerinde durulmuştur.

Çok partili döneme geçişte en büyük korku DP'nin dinsel tutum ve laiklik konusundaki görüşleri ile ilgili idi. Parti laikliği, dinsizlik olarak algılamadığını ve dinsel özgürlüklerin de diğer özgürlükler kadar önemli olduğunu vurguluyordu. Hatta Parti Genel Başkanı Celal Bayar "milli şef" İsmet İnönü ile görüşmelerinde güvenceler verme gereği duyuyordu (Timur, 1991 : 16)

İkinci Dünya Savaşı sırasında hükümetin uyguladığı politikalar, CHP'yi kitlelerden uzaklaştıran ve partiyi bürokratik bir baskı aracı haline getiren gelişmelere yol açmıştı.

DP'nin dayandığı toplumsal tabanı değerlendirirken, hükümetin uyguladığı vergi politikalarından bıkmış köylü kesimi özellikle dikkat çekiyor.

"DP genel olarak savaş içinde palazlanan ticaret burjuvazisinin toprak ağalarıyla el ele vererek "kapıkulu" , bürokratları altettiği bir hareket olarak görülmüştür. Öncü egemen sınıfların yoksul halk kitlelerini de peşlerinden sürüklemeleri, harekete "halkçı" ve "demokratik" bir görünüm vermiştir" (Timur, 1991 : 20).

DP, siyaset sahnesine çıktığı andan itibaren çok büyük ilgi görmüş, hızla gelişmeye başlamıştır. Bu güçlenme döneminde, yapılacak ara seçimlerin erkene alınmasını protesto ederek 21 Nisan 1946'da yapılan milletvekili ara seçimlerine ve 26 Mayıs 1946'da yapılan Belediye seçimlerine katılmadı (Koçak, 1989 : 142).

Bunun üzerine hükümet tek dereceli seçim yapılmasını kabul etti. Seçim sistemi ve seçimlerin gizli oy açık sayım ilkesiyle yapılması ve seçimin adli denetim ve güvence altında yapılması konusunda ise muhalefetin istekleri gerçekleşmedi. Bu arada Cemiyetler Kanunu yapılan bazı değişikliklerle sınıf esasına dayalı dernek ve siyasal parti kurulabilecek şekilde düzenlendi ve böylece sendikaların kurulması olanaklı hale geldi (Koçak, 1989 : 142)

21 Temmuz 1946'da milletvekili genel seçimleri yapıldı. Çoğunluk sistemine göre yapılan seçimlerde ilk kez tek dereceli seçim uygulandı.

DP bu seçimlerde sadece 273 aday gösterebilmişti. 465' sandalyeli Mecliste DP 62 sandalye kazandı. Bu DP'nin sahip olduğu ilgi karşısında şaşırtıcı bir sonuçtu. Nitekim seçimlere hile karıştığı tartışması gündeme geldi. Seçimlerin dürüst yapılmadığı görüşü Meclis içinde ve dışında yaygınlık kazandı. Buna karşılık olarak hükümetin tutumu ise DP yanlısı iki gazeteyi kapatmak oldu (Kongar, 1992 : 160).

"DP, seçim kampanyası sırasında ilk kez geniş halk mitingleri düzenleyerek yeni siyasal mücadele biçimleri ortaya koydu. DP'nin seçim kampanyası sırasında

üzerinde durduğu ana konular; seçim güvenliğinin sağlanması ve adli denetim altında yapılması, yönetimin, hükümetin ve devlet bürokrasisinin seçimlerde yansız davranması, seçimlere müdahale etmemesi, baskı yapmaması ve seçimlerde hile yapılmaması, seçimlerde çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemi uygulanması; her türlü anti-demokratik yasa hükümlerinin kaldırılmasıydı. Ayrıca tek-parti döneminin baskı ve zorlukları ile devletçiliğin aksak yönleri sık sık eleştirilmekteydi" (Koçak, 1989 : 143).

1950'ye gelindiğinde muhalefet partisi olan DP'nin desteği iyice artmış bulunuyordu. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP büyük başarı göstermişti. 1946 seçimleri öncesi değiştirilmesi konusunda ısrarlı olduğu çoğunluk sistemi bu sefer kendisine yaramış ve DP %53 oy oranı ile Meclisteki sandalyelerin %83'ünü kazanmıştı.

"CHP'nin iktidarının son yıllarında DP programını benimsediği ve uygulamaya koyduğu düşünülürse bu sonuç şaşırtıcı gözükabilir. Bununla beraber, CHP'nin, sınıfsal kökeni ne olursa olsun geniş bir seçmen kitlesi nezdindeki imajı ve CHP'nin iktidarının son yıllarında uyguladığı politikanın dahi hem egemen sınıflarca hem de yoksul sınıflarca yetersiz ve tutarsız bulunması ve politikanın gerçek sahibi olan DP tarafından çok daha başarılı bir şekilde uygulanacağı konusundaki yaygın inanç dikkate alınırsa (bu sonuç) anlaşılabilir" (Timur, 1991 :108).

22 Mayıs 1950'de toplanan Meclis Refik Koraltan'ı Meclis Başkanı, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı olarak seçti. Adnan Menderes kabineyi kurmakla görevlendirildi. Böylece Türk siyasal yaşamında yeni bir dönem başladı.

1950 seçimlerinin Türkiye'de siyasal kültürün oluşumuna etkisi açısından ilginç bir değerlendirmesini yapan siyaset bilimci İlder Turan şunları yazıyor:

"1950 seçimleri, topluma iktidarın seçmenlerin oylarıyla değiştirilebileceğini göstermiştir. Bu deneyim, Türk toplumunda siyaset olgusunun nasıl algılandığını

derinden etkilemiştir. Ulusal ve yerel düzeydeki seçkinler, iktidarın elde edilmesi ve elde tutulmasının oyların çoğunluğunu kazanmaya bağlı olduğunu görmüşlerdir. Bundan öteye, çoğunluk desteğinin kendiliğinden şu veya bu partiye yönelmediği, seçmenlerin olumlu karşıladığı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve siyasaların izlenmesiyle bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Seçmenler de, iktidar ve siyasal partilerin, oy desteğine bağımlı olduğunu kavramışlardır. Böylece biçimlenen bir anlayış çerçevesinin sonucu olarak, sonradan yaşanan demokrasi deneylerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, bunalımdan çıkış yolu olarak aksamalara yol açtığı düşünülen yasal çerçevenin değiştirilmesi ve yeniden rekabetçi sisteme dönüşten başka yol düşünülmemiştir" (Turan, 1986 (a) : 473).

1954 ve 1957 seçimleri de DP iktidarının sürmesi yönünde sonuçlandı. DP iktidarı bu dönemde Meclisteki çoğunluğunun da yardımıyla sert önlemler almaya keyfi tutumlar göstermeye başladı. 1954 seçimlerinin hemen ertesinde Kırşehir ilini Millet Partisi'ni desteklemekteki ısrarından dolayı cezalandırarak ilçe yaptı. Seçim yasası muhalefet partilerinin aleyhine işleyecek biçimde değiştirildi. Radyo siyasal partilere kapatılınca radyo olanaklarının iktidar olarak yalnızca DP tarafından kullanılması sonucu ortaya çıktı (Kongar, 1992 : 165-166).

1957 seçimlerinde ise sertleşen tutumunun da etkisiyle DP oyları %50'nin altına düştü. Ancak Meclisteki sandalye çoğunluğu yine DP'deydi.

"Oyların dağılımı DP önderleri tarafından yenilgi olarak değerlendirildi. DP'liler demokrasiyi çoğunluğa dayalı mutlak bir güç olarak görmeye alıştıklarından, bu durum onlar için gerçekten bir yenilgiydi" (Kongar, 1992 :166-167).

Türk siyasal hayatı değerlendirmelerinde yaygınlık kazanan bir tutum, T.C kurulduğundan beri "devletçi-seçkinler" ile "bunların karıştı gruplar" arasında süren bir iktidar mücadelesinin varlığını vurgulamaktır. Cumhuriyeti kuran kadro ve arkasından gelen dönemde devleti yönetenler "devletçi-seçkinler" olarak

nitelendirildiler ki bu kadro 1950'ye kadar iktidar olmuştur. 1950-60 dönemi ise "devletçi-seçkinli olmayan" kadroların yönetimde olduğu bir dönemdir. Devletçi-seçkinli grubun en büyük kesimi ordudur. Ordunun gerçekleştirdiği iç müdahaleler devletçi-seçkinli bir tutum olarak değerlendirilir .

"Askerlerin 1960 eylemi, toplumu Batı modeline uygun olarak değiştirmek isteyen "devletçi-seçkinler" adına yapılan bir başka çabadır. Batı modeli kavramı 1930'lardan beri oldukça değişmişti. Batı'nın gelişmiş kapitalist sınıflarının kimi ayrıcalıklarından vazgeçmeye zorlanması sonunda ortaya "sosyal refah devleti" ilkesi çıkmıştı. Bu model, bir takım önemli araçlarla birlikte, devletin ekonomik ve toplumsal yaşamı denetleyici kurumlarını içeriyordu. İşte 1960 eylemi bu yeni modele uygun bir yapı getirmeyi amaçlıyordu" (Kongar, 1992 : 238).

Türkiye'de demokrasi bütün kurum ve kurallarıyla gelişmemişse de bu yönde bazı eğilimlerin etkinlik kazandığı görülmektedir. Zaten yapılan üç askeri darbe de demokrasiyi koruma ve kollama adına yapılmıştır. Ancak bu sebepler askeri darbelerin demokrasi de kesintiler yarattığı gerçeğini değiştirmemiş, hiç bir askeri yönetim çok partili hayattan tamamen vazgeçilmesi yönünde herhangi bir girişimde bulunamamış, daha ilk anda en kısa zamanda "demokrasi"ye döneceğini ilan etmiştir. Gerçekten de demokrasiye dönüşün ilk belirtileri siyasi partilerin tekrar çalışmalarına ya da kurulmalarına izin vermek şeklinde olmuştur.

1961 seçimlerinde, 1960 darbesiyle kapatılan DP yoktu. Onun yerine, onun oy tabanına seslenen iki parti seçime katıldı. Bunlar Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) idi. Eski DP oyları blok halinde bu iki partide toplanmış, hatta %48.5'e yükselmişti. Bunu halkın askeri darbelere tepki geleneğinin başlangıcı olarak kabul edebiliriz.

DP oylarının blok halinde dağılımı ise AP'nin büyük kent burjuvazisi, Batıdaki ve Güneydeki kapitalist çiftçileri ve Kuzey Anadolu'daki tütün, fındık bölgelerinin büyük tüccarlarını bir araya toplaması; YTP'nin de Doğu ve Güneydoğu

bölgelerindeki geri kalmış (prekapitalist) olanları kendisine çekmeyi başarması şeklinde olmuştur (Tunçay, 1989 : 208).

1965 seçimlerinde ise DP oyları, Demirel'in liderliğinde güçlenen AP'de toplandı. AP %53 oranında oy alarak 240 sandalye kazandı.

"İki askeri eylem girişimi İsmet İnönü'nün başbakanlığı döneminde savuşturulduysa da, orduyu siyaset dışı tutabilmek için silahlı kuvvetlerin genel eğilimlerine uygun davranışlar göstermesi CHP'nin oy yitirmesine yol açtı" (Kongar, 1992 : 241).

1965 seçim sonuçları şöyle oldu:

	Oy Oranı	%	Sandalye Sayısı
AP	53		240
CHP	28.7		134
MP	6		31
YTP	3.7		19
TİP	2.9		15
CKMP	2.2		11

Tablo 1: 1965 Milletvekili Seçimi Sonuçları

Kaynak: (Kongar, 1992)

Sandalye dağılımında seçim sisteminin de rolü vardır. 1965 seçimlerinden önce seçim yasasında yapılan değişikliklere göre, bir seçim çevresinde değerlendirilmeyen artık (fazla) oyların ülke düzeyinde birleştirilerek kalan sandalyelerin partiler arasında dağıtılmasını öngören ulusal artık (milli bakiye) sisteminin kabulü bu sonuçları doğurmuştu (Tunçay, 1989 : 216).

1969 seçimlerinde küçük partilere kazanç sağlayan milli bakiye sisteminden vazgeçilmesi oy yitirmiş olmalarına rağmen iki büyük partinin (AP ve CHP) sandalye sayılarını arttırmalarını sağladı. 1969 seçimlerinde çok partili dönemin en düşük katılım oranı olan %64,3'lük bir katılımı ile seçimler gerçekleşti. Bu katılım oranı düşüklüğünün nedeni olarak siyasal partilerin seçmene gelecek için yeni umutlar vermekte pek başarılı olamadıkları tahmin edilebilir. AP bu seçimlerde Anayasayı değiştirecek 2/3 Meclis çoğunluğu kazanma amacını güdüyordu. Seçmenin buna yanıtı olumsuzdu ve AP 1965 seçimlerinden daha az oranda oy almıştı (Kongar, 1992 : 241).

14 Ekim 1973'te yapılan genel seçimler Türk siyasal hayatında bir dönüm noktası olarak nitelendirilir. Burda göze çarpan en belirgin özelliklerden biri seçime katılım oranının yükselmesidir. Bu artış oranında siyasal partilerin yeniden umut haline gelmesinin rolü olduğu belirtilebilir. Özellikle yenilenen lider kadrosuyla CHP katılım oranının artışında etkili olmuş olabilir. Ayrıca daha önce de değindiğimiz gibi askeri dönem sonrası seçimlere ilgi büyük olmakta, vatandaşlar ordunun siyasal hayata müdahale etmesine karşı olumsuz tavırlarını belirtmek için seçime ilgi göstermektedirler.

"14 Ekim 1973'deki seçimlerin sonucu bazı çevrelerde beklenmedik gelişme olarak değerlendirilir. Siyasi gözlemciler ve kamuoyu AP zaferi düşünürlerken 450 sandalyeden 149'unu bu parti, 185'ini 1965'ten sonra geliştirdiği orta-sol strateji ve 1972'de yenilediği parti önderliği ile CHP kazanmıştır. Bunu genç lider Bülent Ecevit ve ekibinin seçmenlerce umut olarak görülmesi şeklinde yorumlamak gerek. CHP'nin yeni görüntüsü köyde ve kentte yıllardır donmuş olan dar tabanlı oy sınırını kırmış ve işçi sınıfının yoğun durumda olduğu büyük kent merkezlerinde ve pazar için üretim yapılan kapitalist tarım bölgelerinde oy patlaması sağlamıştır" (Tunçay, 1986 : 236).

Ayrıca dinci grup bu seçimlerde ilk defa kendi partisiyle siyaset sahnesine çıkıyordu. Ve önemli bir oy oranı tutturan Milli Selamet Partisi (MSP) 48 sandalye kazanıyordu.

'73 seçimlerinin bir özelliği de toplumsal sınıfların partilerle olan ilişkilerinin daha belirginleşmesidir. AP büyük burjuvaziyi, MSP ise Anadolu'daki küçük üretici ve tüccarı kendi örgütünde topluyordu. CHP yeni liderinin "bu düzen değişmelidir" sloganıyla, değişimi temsil ediyor; işçi, köylü ve gecekondu grupların desteğini almaya çalışıyordu (Kongar, 1992 : 245).

1977 seçimleri 5 Haziran'da yapıldı. Seçim sonuçlarına göre; CHP %41.4 oy, 213 sandalye; AP %36.9 oy, 189 sandalye; MSP %8.6 oy, 24 sandalye; MHP %6.4 oy, 16 sandalye; Demokratik Parti %1.8 oy, 1 sandalye ve Bağımsızlar 4 sandalye aldı.

1977 seçimleriyle ilgili olarak 1973'te görülen eğilimlerin pekiştiği ve artık seçmenlerin %42'sinin düzen değişikliği isteyen, açıkça solda yer aldığını söyleyen bir partiye oy vermeye ve onun iktidara gelerek programını uygulamasına taraftar olduğu söylenmektedir (Kongar, 1992 : 245; Tunçay, 1989 : 243).

Çok partili dönemin seçim sonuçlarına dayandırdığı çalışmasında, siyaset bilimci Üstün Ergüder, Türkiye'de seçmen davranışı örüntüleri konusunda şunları yazmaktadır:

"Türkiye istikrarlı seçmen gruplaşmalarının yeniden olduğu bir dönem yaşamaktadır, ki bu yüzden siyasal partilere sağlanan destek örüntüleri değişmektedir" (Ergüder, 1986 :333).

BÖLÜM 6: ANAP'IN DOĞDUĞU ORTAM

ANAP'ın seçimlerdeki başarısını değerlendirebilmek için kurulduğu ve seçimlere katıldığı dönemi değerlendirmek gereklidir. Bu bölümde askeri yönetimin kurulan yeni partilere ve eski partilerin kadrolarına karşı tutumu üzerinde durulacaktır.

A - Siyasi Partilerin Kapatılması

12 Eylül yönetimi döneminde tek yetkili güç olan Milli Güvenlik Konseyi (MGK), 16 Ekim 1981'de siyasi partilerin kapatılmasına karar verdi. Daha bir yıl önce Ekim 1980'de, 27 Mayıs harekatında DP'nin kapatılmasını olumsuz olarak değerlendiren MGK Başkanı, Genelkurmay Başkanı ve Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in (Mazıcı, 1989 : 243) konuşmalarından partilerin değerlendirilmesi ve kapatılmaya varan süreci izlemeye çalışalım.

12 Eylül günü yaptığı konuşmada Evren, 12 Eylül öncesi dönemi kastederek, siyasi partilerin bu kritik dönemde gerekli önlemleri almak yerine gerilimi arttırdıklarını, yıkıcı ve bölücü mihrakları kışkırtarak, onlara cesaret verecek beyan ve eylemleriyle seçim yatırımı için zemin hazırlamayı tercih ettiklerini vurgulayarak siyasi partileri suçluyordu.

Aynı konuşmasında Evren, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hür demokratik parlamenter sistemin şimdi olduğu gibi dejenere edilmesine ve tıkanmasına mani olucu ve Türk toplumuna yaraşır bir Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu hazırladıktan sonra, bunlara paralel düzenlemeleri yaparak insan hak ve hürriyetine saygılı, milli dayanışmayı ön plana alan, sosyal adaleti gerçekleştirecek, ferdin ve toplumun huzur, güven ve refahına önem veren özgürlükçü demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime ülke idaresini devredeceğini belirtiyordu (Kongar, 1992 : 211).

Belirtilen bu hazırlıkların tamamlanmasına kadar her türlü siyasi faaliyetin her kademede durduğu, zorunlu olarak faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin yeniden hazırlanacak Anayasa, Seçim ve SPK'na göre zaman ve koşulları belirlenecek seçimlerden yeterince önce faaliyete geçmelerine izin verileceği, yine aynı konuşmada Evren tarafından ilan ediliyordu.

Görüldüğü gibi, hareketin ilk döneminde siyasi faaliyetler durdurulmakla birlikte siyasi partiler kapatılmamıştı.

Ne olmuştu da siyasi partilerin kapatılmasına karar verilmişti?

12 Eylül'den sonra partiler ve liderler açısından askeri yönetimi olumsuz etkileyen gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerden birincisi Bülent Ulusu Hükümetinde yer alması istenen eski parlamenterlerin liderlerine danışması; ikincisi 12 Eylül'den sonra görevde kalan ya da yeni göreve getirilen bürokratların siyasi liderlerle ilişkilerini sürdürmeleri; ve üçüncüsü ise darbe sonrası uyarılara rağmen MGK değerlendirmelerine göre, liderlerin "yönetime direnmesi"dir (Doğan, 1986 : 132).

"Bu üç "şok" askerlerde öylesine derin bir iz bırakmıştı ki, MGK sonunda "siyasi partilerin yeni düzene ayak uyduramadıkları" sonucuna vardı. Partileri kapatarak ülkenin siyasal yapısını değiştireceklerine ve bunun da Anayasanın geçici maddeleri ile sağlanacağına inandılar. Parti kapatmak, Anayasadaki ve Partiler Yasasındaki geçici maddeleri işletmek yoluyla, ülkenin siyasal yapısının değişikliğe uğrayacağını düşündüler" (Doğan, 1986 : 132).

B - Eski Kadroların Yasaklanması

Kenan Evren Devlet Başkanı olarak sürekli çıktığı yurt gezilerinden birinde, 15 Ocak 1981 Konya konuşmasında Kurucu Meclisten bahsediyordu. Bu konuşmada Kurucu Meclise eski politikacılardan hiç kimsenin alınmayacağı, memlekette yeni politikacılar yetişeceği teması işleniyordu. Evren bürokrasiyi de

uyardığı konuşmasında "kulaklarını onlara (eski politikacılara) çeviriyorlar, onların devri bitti" diyordu (Gökmen, 1992 : 29).

Siyasi partilerin feshedildiği gün Devlet başkanı Evren, bu olayın gerekçesini anlattığı radyo konuşmasında parti liderlerini eleştiriyor şunları söylüyordu:

"Şimdi elimizi vicdanımıza koyarak düşünelim, acaba milletin kaderinde başlıca rolü oynamış partiler ve yöneticilerinden hangisi 12 Eylül'e gelinceye kadar bu görevin idraki içinde oldu ? Hangisi devlet çatısının çatıdayarak yıkılmaya başladığını görüp de milletin refah ve huzuru, devletin bekaası için kişisel ve parti çıkarlarından feragatta bulunabildi ?" (Doğan, 1986 : 136)

1982 sonları '83 başlarına gelindiğinde, liderlerin siyasete girmeye hazırlanan kadrolar üzerindeki etkileri aynı etkililikte sürüyordu. Gerek sağda, gerek solda liderlerin Anayasa ile yasaklanmış olmaları bir değişiklik yapmıyor, taban ya da politik kadrolar liderlerini bırakmıyorlar, liderin istediği yönde davranıyorlardı.

Devlet Başkanı Kenan Evren bu konuyla ilgili de bir konuşma yaptı. 13 Mart 1983'te Mersin'de yaptığı konuşmada Evren şunları söylüyordu:

"...O tarihlerde, devleti parçalamak, yıkmak isteyen, şer kuvvetlerle mücadele etmek ve milleti rahat ve huzura kavuşturmakla yükümlü olup da bu esas görevini yapmayanlar, şimdi bu yönetimle gizli yollardan mücadeleye kalkışmışlardır. Kendilerinin paralelinde bulunan kişiler vasıtasıyla yine 12 Eylül'den evvel olduğu gibi parti kurdurma çalışmalarına girişmişlerdir. Bunların düşledikleri nedir biliyormusunuz sevgili vatandaşlarım?.. Önümüzde yapılacak seçimlerde acaba kendilerine kul köle olan ve her sözünü ilahi bir emir kabul eden kişilerden kurulacak bir partinin büyük bir çoğunlukla seçimi kazanıp da seçimden sonra kendileri tekrar eski koltuklarına otururlar mı , rüyasıdır. Düşledikleri budur. Bunun oyunlarını tezgahlamakla meşguldürler. Eski teşkilat mensuplarıyla mütemadiyen temas halindedirler. Onlara gerekli emirleri vermektedirler. Anayasanın halk oyuna sunulmasından önce de bu teşkilat mensupları vasıtasıyla Anayasaya red oyu

verdirmek için çok çaba sarfettiler. Nasıl o kampanyalarında muvaffak olamayıp, hüsrana uğramışlarsa, bu oyunlarında da hüsrana uğrayacaklardır. Nasıl 12 Eylül'den evvel bu kişileri ikaz ettik, dinlemediler. Başlarına 12 Eylül'ün yumruğunu yiyip de, nasıl 7 Kasım'dan evvel yapılan ikazları dinlemediler, 7 Kasım oylamasında Türk Halkının yumruğunu yedilerse, şimdi yine ikaz ediyorum, üçüncü bir yumruğu yememeleri için bu girişimlerinden vazgeçsinler, onlara yordakçılık edenler de, bu yordakçılıktan vazgeçsinler" (Doğan, 1986 : 235).

C - Parti Sayısı Açısından Hedeflenen Durum

1982 sonlarında, özellikle merkez sağda ve solda yer alacak partileri kurmak isteyenler Devlet Başkanı Evren'i ziyaret ediyorlardı. Parti kurma düşüncelerini belirtmek üzere görüşmeye gelen Turgut Özal'ın ziyareti sırasında Evren :

"Biz çok parti kurulmasını istemiyoruz. Çok parti Türkiye'ye zarar vermiştir. Elbette hem sağda, hem solda partiler olacak ve bu partiler Anayasanın çizdiği sınırlar içinde görüşlerini savunacaklar" (Doğan, 1986 : 198) demiştir.

Evren'in bu görüşleri etkili olmamış, Mayıs, Haziran ve Temmuz 1983 ayları boyunca kurulan partilerin sayısı onbeşi bulmuştu.

Haziran ayı ortalarında Evren bu konuya değinerek eleştirilerini dile getirmişti. 17 Haziran 1983'te Sinop'ta yaptığı konuşmada çok partinin zararlarından bahsetmiştir. 19 Haziran 1983'te Giresun'da yaptığı konuşmada daha da ileri giderek partilerin nasıl olması gerektiğini bile belirtmişti.

Evren'in 17 Haziran 1983'de yaptığı Sinop konuşmasının siyasi partilerle ilgili kısmı şöyleydi:

"Enflasyonun her çeşidi kötüdür. Dernek enflasyonu vardır memleketimizde, onun cezasını çekiyoruz. Parti enflasyonu vardı, vaktiyle biz dedik ki, yeni kurulacak düzende parti enflasyonu olmasın, yani bir sürü partiler ortaya çıkıp da, siz vatandaşlarımızın akıllarını çeşitli yerlere çekmesinler, bunu istedik. Ama görüyoruz

ki, bir çok yeni hevesliler ortaya çıkıyor. Parti kurmak, anayasaya göre serbesttir. Evet o şartlara haiz olan kişiler, bir araya gelip parti kurarlar. Fakat memleketin menfaati ve memleketin bugünkü durumu fazla parti ile memleketin idaresine elvermiyor. Biz bunu yaşadık" (Doğan, 1986 : 295).

19 Haziran 1983'te Sinop'ta yaptığı konuşmada Evren siyasi partilerle ilgili şunları söylüyordu:

"Biz parti konusunda aynı istikamette olan, aynı felsefeyi benimsemiş, aynı programı olan partiler birleşsin ve biraz güçlü kuvvetli partiler ortaya çıksın diyoruz. Bölük pörçük partilerle bu memleket bir noktaya varamaz. Varamadı bugüne kadar nitekim. Bizim bünyemiz buna müsait değil. Parçalanmanın, bölünmenin zararlarını gördük. İstiyoruz ki, bu kadar parçalara bölünmeyelim. (...) İşte, biz de bu ilk adımımızı atarken böyle az partiyle yola çıkarsak, artık böyle gider. Fazla parti değil, az parti öz parti bu memlekete hizmet edecek, bu memlekete yararlı olabilecek partiler istiyoruz" (Doğan, 1986 : 295).

D - Yeni Partilere Kısıtlamalar

Anayasa ve siyasi partiler kanununda yer alan siyasi partilerin kurumsal yapılarına ve kurucularına yönelik yasakların dışında kalan kişilerin parti kurucusu olmaları MGK tarafından tekrar denetlenerek izne başlanmıştır. Bu çerçevede de siyasi parti kurucularına zaman zaman keyfi olabilecek engellemelerde bulunulmuştu. Kısaca buna değinelim.

6 Kasım 1983 seçimleri öncesinde partilerin MGK'nin denetimine sunduğu listeler sağda ve solda yer alan ve büyük ilgiyle karşılanan Doğru Yol Partisi (DYP), ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)'nin parti kuruluşlarını tamamlamayacakları şekilde denetimden çıkıyordu. ANAP'ın 37 kurucusundan 7'si veto ediliyor ve parti böylece yasada belirtilen 30 kurucu üye tarafından kurulmuş oluyordu. Milliyetçi

Demokrasi Partisi (MDP) ve Halkçı Parti (HP) de kuruculuğu kabul edilmiş 30 ve daha fazla kurucu üyeye sahip olduklarından kuruluşlarını tamamlamışlardı.

DYP ve SODEP'in ise kurucu başkanları dahil bir çok üyesi veto edilmişti. Veto edilenlerin yerine yenileri bildiriliyor, fakat her seferinde sayının 30'a tamamlanamayacağı bir sonuç çıkıyordu. DYP beş defa yeni liste bildirmiş ve seçimlere katılabilmek için kuruluşun tamamlanması gereken süre geçtikten sonra ancak 30 kurucuya ulaşabilmişti. Benzer bir biçimde SODEP de bir kaç defa kurucu listesi sunmuş, vetolar sonucu zamanında 30 kurucu üyeyi tamamlayamadığı için seçimlere katılamayacağı belli olmuştu. Belirtilen süreden birkaç gün sonra 38 kurucu üyesinin onaylanması ve son listeyi belirtilen süreden önce vermiş olduklarından, seçime katılabilmek için Yüksek Seçim Kurulu'na başvurmuş ancak olumsuz sonuç almıştı (Turgut, 1986 : 274-308).

E - Yeni Siyasi Partilerin Çalışmalarına Müdahale

MGK yeni kurulmakta olan partilerin kurucularını veto kontroluyla bu partileri kısıtlamakla kalmıyor, kurulan partilerin çalışmalarını da denetliyordu.

Türk siyasal hayatında 11 günlük ömrüyle özel bir örnek olan Büyük Türkiye Partisi (BTP)'nin kapatılmasını ve bu vesile ile MGK'nin parti çalışmalarına müdahale konusundaki tavrını ele alalım.

BTP 20 Mayıs 1983 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na kuruluş bildirisini veren ANAP'ın amblemi olan "Arı"yı kullandığı için amblemini değiştirmek zorunda kalmıştı. Yeni amblem bir sağ "el" idi.

BTP kurucu başkanı emekli orgeneral Ali Fethi Esener, Cumhurbaşkanı Evren ile parti kurma çalışmalarına başlamadan görüşen bir başka parti kurucusuydu. Cumhurbaşkanı, daha önce değindiğimiz gibi parti sayısının sınırlı kalması isteğini Esener'e de belirtmiş ve başka bir emekli orgeneral olan Turgut Sunalp'ın kurduğu partiye katılmasını önermişti. BTP kurucuları arasında AP'lilerin

dikkat çekici bir yoğunlukta olması ve AP'nin lider kadrosuyla ilişkileri dikkate alınarak, bütün kararları hiç bir denetime tabi olmayan MGK'nin 79 nolu bildirisiyle kapatıldı.

31 Mayıs 1983 günü TRT'den yayınlanan bildiride yer alan ve BTP'nin kapatılma gerekçesi olan 1.madde şöyleydi:

"20 Mayıs 1983 günü İçişleri Bakanlığı'na verdiği başvuru bildirisi ile tüzel kişilik kazanmış olan Büyük Türkiye Partisi'nin bazı kurucularının, parti kurma faaliyetlerinin serbest bırakıldığı tarihten bu yana sürdürdükleri tutum ve davranışları ile ve vicdan sahibi vatandaşlarımızın gözleri önünde sahneledikleri oyunlarla, Milletçe yıllardan beri özlenen huzur ve sükuna kavuşmuş olan ülkemizde, vatandaşlarımızı yeniden kamplara bölme, aralarına yeniden nifak tohumları serpmeye istidadı gösteren ve feshedilmiş bir siyasi partinin varlık ve felsefesinin devam ettirilmesi ihtirasının meydana getirdiği bir kin ve intikam bayrağı açmaya yeltendikleri apaçık ortaya çıkmıştır. Ayrıca Anayasa'nın geçici 4ncü maddesi ile siyasi kısıtlamaya tabi kılınan kişilerin de, Anayasa hükümlerini gözardı ederek parti kurma faaliyetlerine bizzat katıldıkları ve kamuoyunu, huzur bozacak şekilde ters yönde etkilemeye çalıştıkları tesbit edilmiştir" (Turgut, 1986 : 244).

Ayrıca BTP'nin kapatılmasından bir gün sonra Cumhurbaşkanı Evren, Çorumda yaptığı konuşmada kapatma olayını halka anlatıyordu.

Konuşmadaki üslubun basitliği açısından bir tarihsel belge niteliği taşıyabilecek konuşmanın bir kısmı buraya alınmalıdır.

"Sevgili Çorumlu Kardeşlerim;

Şimdiye kadar açıklamaya çalıştığım bütün bu ikazlarımıza rağmen, makam ve iktidar koltuğundan uzaklaştırılmanın ve milletvekilliği veya senatörlüğün sağladığı nimetlerden faydalanamamanın verdiği kini içlerinden atamayan, gözlerini yalnız hırs ve intikam bürümüş, isimlerini burada tekrar etmeyeceğim bazı malum

kişiler, aylarca Bizans entrikalarıyla hazırlıklarını sürdürmeleri sonunda Büyük Türkiye Partisi isminde bir partiyi kurdurarak sahneye koydular. Ve bu partiye, kapatılan bir siyasi partinin mensubu olup kendilerine on sene müddetle siyasi yasaklama konulan kişilerin kardeşlerini, beş senelik yasaklanmaya tabi, kapatılmış partilerin milletvekillerini, aynı partinin eski il ve ilçe başkanlarıyla belediye başkanlarını toptan kaydettirmek suretiyle, kurulan bu partinin adıyla amblemiyle ve kaydolanlarıyla kapatılan bir siyasi partinin devamı olduğunu bir gövde gösterisi halinde ortaya sergilediler.

Sevgili vatandaşlarım, o partinin adının nereden geldiğini biliyorsunuz. Amblem olarak ewela arıyı seçtiler. Arı eski o parti başkanının mezun olduğu üniversitenin amblemi idi. Onu belirtmek içindi. Bitmedi. Başka bir parti de onu aldığı için vazgeçtiler, (el) yaptılar. Elin manası nedir size izah edeyim.

Seçime gittiği zaman vatandaş, mühürü alacak (evet) yerine basacak ya, o demirden yapılmış. Demiri El'e bas, Demirel olsun. Onun için el işareti aldılar. Acaba bizi bu kadar saf mı zannediyorlar? Bunları anlamayacak kadar" (Turgut, 1986 : 248).

BÖLÜM 7 : ANAP'IN KURULMASI

Turgut Özal 1982 yılı sonlarında, siyasi parti kurma konusundaki görüşleri netleşmeye başlayınca, Cumhurbaşkanı Evren'i ziyaret ediyor. Evren o günlerde askeri yönetimin başı olarak, neredeyse tek söz sahibi kişidir. Bu ziyarette Evren ve Özal arasında şu konuşma geçiyor:

"- Özal : Ben siyasete girsem ve parti kursam, sizin bu konudaki tavrınız ne olur acaba?

- Evren : Sizin için bir yasak söz konusu olmaz.

- Özal : Diyelim ki, sağda ve solda iki parti kurulacaksa, benim kuracağım parti de alacağı oyla parlamentoda küçük bir parti olur. Ama, bu küçük parti demokraside denge unsuru olur. Ama siz "olmaz" derseniz ben üzerime düşen her türlü görevi yapmaya hazırım" (Doğan, 1986 : 198-199).

Turgut Özal bu ziyaretinden sonra ABD'ye gider. 24 Ocak Kararlarının mimarı olarak IMF, Dünya Bankası ve çeşitli kuruluşların gözdesi olan Özal bu kuruluşların yetkilileri ile görüşmeler yapar. Onlara siyasi parti kuracağını ve 24 Ocak Kararlarının sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinde, aksamadan uygulanmasında bu girişiminin başarıya ulaşmasının önemli bir rolü olacağını vurgular.

Aynı yetkililer, daha sonra başka bir vesile ile kendileriyle görüşen bir Türk yetkiliye bu görüşmeyi aktarırlar. Ve:

"Biz elbette Özal'ı destekleriz. Seçimlerde bizim adayımız Özal'dır. Türkiye'den 20 milyar dolar alacağımız var. Bize bu paranın faizleriyle birlikte tamamının ödeneceğini garanti eden, eskiden beri kendisini yakından tanıdığımız Özal'ı elbette sonuna kadar destekleriz" (Doğan, 1986 : 227) demişlerdir.

Özal ABD'den döndükten sonra bir kez daha Cumhurbaşkanı Evren ile görüşür. Bu görüşmede Başbakan Uluşu'nun parti kuracağı, ona katılmasını tavsiye eden Evren'e şunları söyler:

"Uluşu iktidar olur ve zamanı gelince bu partiden bıkarırsa, biz sağda alternatif oluruz. Denge unsuru oluruz. Vatandaş sağda bir alternatif arar, o zaman da ortaya biz çıkarız" (Doğan, 1986 : 229).

Özal bu görüşmede Evren'e ayrıca, eğer seçimi kazanırsa iktidarın kendisine devredilip devredilmeyeceğini de sorar. Aldığı yanıt kendisi için sevindiricidir. Çünkü Evren, seçimi kim kazanırsa iktidarın ona devredileceğini söyler (Doğan, 1986 :229).

Özal bundan sonra parti kurma kararını kesinleştirir. Yakın çevresine şunları söyler:

"Arkadaşlar geniş temaslarım oldu. Vardığım netice şudur: Batı da Doğu da beni istiyor. Doğu derken kastım, sosyalist blok değildir, Türk ekonomisi bakımından önemli olan Ortadoğu ülkeleridir. Devlet hayatındaki hizmetimiz, ekonomiyi düzlüğe çıkaracağımız konusunda onlara güven vermiş. Amerika'da üst düzey temaslarım oldu. Aynı intibaları edindim. İktidar olursak işleri düzeltiriz. Bizim kuracağımız partiye Türkiye içinde de yeşil ışık yakılmıştır. Partiyi kuracağız ve engellenmeyeceğiz" (Cemal, 1990 : 56-57).

20 Mayıs 1983 günü partinin kuruluş bildirisi İçişleri Bakanlığı'na veriliyor. Parti Kurucuları şu isimlerden oluşuyor.

Turgut Özal, Abdülhalim Aras, Hüsnü Doğan, Vehbi Dinçerler, Prof. Ercüment Konukman, Şadi Pehlivanoğlu, Leyla Yeniay Köseoğlu, Adnan Kahveci, Veyssel Atasoy, Mustafa Rüştü Taşer, Fahir Sabuniş, Aycan Çakıroğulları, Ferruh İlter, Güneş Taner, Halil Şıvgın, Vural Arıkan, Sudi Türel, Mehmet Nejat Eldem, Muzaffer Atılğan, Hüseyin Cahit Aral, Bedrettin Akyürek, Metin Emiroğlu, Mükerrerem Taşçioğlu, Abdullah Tenekeci, Erol Aksoy, Mehmet Altınsoy, Kamil Çoşkunioğlu,

Cemil Çiçek, Bedrettin Dalan, Feridun Demsoy, Mehmet Cavit Kavak, Alaattin Kısakürek, Kazım Oksay, İbrahim Özdemir, Ali Tanrıyar, Yener Ulusoy, Mesut Yılmaz (Turgut, 1986 : 141).

Partinin adı "Anavatan", amblemi ise bal peteği biçimindeki bir Türkiye haritası üzerindeki arı oluyordu.

Özal partinin adının "Anavatan" Partisi olmasını şöyle gerekçelendiriyordu:

"Anavatan birleştirici bir isimdir. Şu anda da Türkiye'nin birleştirici hareketlere ve birleştirici sembolere ihtiyacı vardır. 1950'lerde Türkiye'nin demokrasiye ihtiyacı vardı. 1940'larda başladı bu ihtiyaç, Demokrat Parti işte bu ihtiyaçtan doğdu ve parti bu sebeple bu ismi aldı o zaman. 1960'larda memleketin adalete ihtiyacı vardı bu sefer, Adalet Partisi de bu ihtiyacın neticesinde kuruldu ve adını bu sebepten aldı. Demokrasi geçildi, adalet geçildi, 1980'lerde Türkiye parçalanmayla karşı karşıya kaldı. Şimdi vatanın bütünlüğünün sembolize edilmesi lazımdır. Bu bütünlüğü en iyi belirten Anavatan'dır. Şimdi vatana sahip çıkmak lüzumludur. Onun için de partimizin adı Anavatan olacaktır" (Doğan, 1986 : 332-333).

BÖLÜM 8 : SEÇİM ÖNCESİ FİKİR İKLİMİ

Bu bölümde 12 Eylül yönetiminin denetimi altında siyasi partilerin kurulması ve genel seçimlere gidilmesi dönemi olan 1983 seçimleri öncesi durum incelenecektir. Bu durumun yasalarla ilgili yönleri daha sonraki seçimler öncesinde de belirgin değişiklikler geçirmemiştir.

A - Temel Yasalarda Yer Alan Fikir Yönleri

"Türkiye, siyasal parti hayatını hukuki düzenlemeye tabi tutan ilk ülkelerden biridir. Dolayısıyla, Türkiye'de siyasi partilerin örgütsel özelliklerinin katılımcı demokrasinin gerekleri ile ne derece uyumlu olduğunu saptayabilmek için, öncelikle söz konusu hukuki düzenlemelere bakmak gerekmektedir" (Sarıbay, 1992 : 134).

a. 1982 Anayasası

Danışma Meclisince hazırlanan ve son şekli MGK tarafından verildikten sonra halk oyuna sunulan ve %92 oy ile kabul edilen 1982 Anayasasına göre, siyasi partiler demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Anayasanın bunu belirttiikten sonra getirdiği sınırlamalar en büyük çelişkilerinden biridir (Soysal, 1992 : 279).

Partilere ve toplumsal grupların fikir oluşturma ve yayma araçları olan dernek, sendika, kooperatif, meslek kuruluşları gibi demokratik hayatın diğer vazgeçilmez unsurlarına yasak getiren Anayasa maddeleri şöylece sıralanabilir:

MADDE 33.- (2. fıkra) Dernekler, 13. maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdermezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar,

sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.

MADDE 52.- (1. fıkra) Sendikalar 13. maddede sayılan genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

MADDE 67.- Vatandaşlar kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetimi ve denetimi altında yapılır.

(5. fıkra) Silah altında bulunan er ve erbaşılarla, askeri öğrenciler, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlüler oy kullanamazlar.

MADDE 68.- Vatandaşlar siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için yirmibir yaşını ikmal etmek şarttır.

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasi partilerin tüzük ve programları, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf ve zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz.

Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve silahlı kuvvetler mensupları siyasi partilere giremezler.

MADDE 69.- Siyasi partiler tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar. Anayasanın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılır.

Siyasi partiler kendi siyasetlerini yürütmek, ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve iş birliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar.

Siyasi partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Siyasi partilerin mali denetimi Anayasa mahkemesince yapılır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukuki durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle denetler; faaliyetlerini de takip eder.

Siyasi partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince karara bağlanır.

Temelli kapatılan siyasi partilerin kurucuları ile her kademedeki yöneticileri; yeni bir siyasi partinin kurucusu, yöneticisi ve denetçisi olamayacakları gibi kapatılmış bir siyasi partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasi parti de kurulamaz.

Siyasi partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan herhangi bir suretle aynı ve nakdi yardım alamazlar, bunlardan emir alamazlar ve bunların Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü aleyhindeki karar ve faaliyetlerine katılamazlar. Bu fıkra hükümlerine aykırı hareket eden siyasi partiler de temelli kapatılır.

Siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetleme ve kapatılmaları yukarıdaki esaslar dairesinde kanunla düzenlenir.

MADDE 135.- (3. fıkra) Meslek kuruluşları kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler; siyasetle uğraşamazlar, siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler.

(4. fıkra) Siyasi partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşları; meslek kuruluşlarının ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde aday gösteremezler ve belirli adayların leh veya aleyhlerinde faaliyette bulunamazlar ve propaganda yapamazlar.

(5. fıkra) Amaçları dışında faaliyet gösteren ve siyasetle uğraşan meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevine, kanunun belirttiği merciin istemi üzerine, mahkeme kararı ile son verilir ve yerlerine yenileri seçtirilir.

MADDE 171.- (2. fıkra) Kooperatifler devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar.

Yukarıda sıralanan maddelerde görüldüğü gibi ayrıntılı bir düzenlemeye gidilmiş, yasaklar tekrarlanarak sayılmıştır. Örneğin sendikalara siyaset yasağı ve partilerle işbirliği yasağı hem sendikalarla ilgili 52. maddede hem de siyasi partilerle ilgili 69. maddede yer almıştır.

Anayasa milletvekili seçilme yeterliliğini de hükme bağlamıştır.

MADDE 76.- Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl

veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Bu maddede, "ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçundan hüküm giymiş olanlar"ın da milletvekili olamayacağı hükmü vardır.

"İdeolojisiz siyaset olamayacağı basit gerçeği bir yana; Türkiye gibi ideoloji denince "kötü" yani sol ideolojinin anlaşıldığı, egemen siyasal kültürüyle ve bilinen ceza yasasıyla sola karşı oluşu herşeyden ağır basan bir ülkede, böylesi bir hükmün nerelere kadar çeğıştırirlip uygulanabileceğı çok açıktır. Genel siyaset yasaklarıyla toplumu depolitize etmek isteyen 1982 Anayasası bu özel durumda abese ulaşmış; bir bakıma, siyaset yapacak kişilerin -bir bölümünün- daha önce siyaset yapmamış olması koşulunu getirmiştir" (Parla, 1991 : 63).

1982 Anayasasında milletvekili seçilme ve siyaset yapma konusundaki yasak ayrıca bir de geçici maddeyle genişletilmiştir;

GEÇİCİ MADDE 4.- 1) 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Kanunla feshedilmiş bulunan siyasi partilerden;

11 Eylül 1980'den sonra gerek parti tüzel kişiliğı, gerek bunların merkezi yöneticilerinden veya Parlamento üyelerinden herhangi biri hakkında Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yer alan devletin şahsiyetine karşı işlenmiş cürümlerden herhangi biri ile ilgili kamu davası açılmış olanlarla, 11 Eylül 1980 tarihinde iktidar partisi ve anamuhalefet partisi durumundaki siyasi partilerin;

a) 1 Ocak 1980 ve daha sonraki tarihlerde; genel başkan, genel başkan yardımcıları veya vekilleri, genel sekreterleri, bunların yardımcıları ve merkez

yönetim kurulu veya benzeri organlarının üyeleri; Anayasanın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlayarak on yıl süre ile siyasi parti kuramazlar; Anayasa hükümlerine dayalı olarak kurulacak siyasi partilere üye olamazlar, bu partiler tarafından veya bağımsız olarak milletvekili genel ve ara seçimlerinde, mahalli seçimlerde aday gösterilemezler ve aday olamazlar. Siyasi partilerle herhangi bir şekilde bağlantı kuramazlar ve siyasi partilerde fahri olarak bile herhangi bir görev alamazlar.

b) 1 Ocak 1980 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde üye bulunan milletvekilleri ile senatörler, Anayasanın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlamak üzere beş yıl süre ile siyasi parti kuramazlar, kurulacak siyasi partilerin merkez yönetim kurullarında veya benzeri organlarında görev alamazlar.

2) 1 Ocak 1980 tarihinde kontenjan senatörü veya Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesi olanlar ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin bağımsız üyelerinden; haklarında Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yer alan devletin şahsiyetine karşı işlenmiş cürümlerden herhangi biri ile kamu davası açılmış bulunanlar veya birinci fıkrada nitelendirilen siyasi partilerden birine girmiş olanlar birinci fıkranın (b) bendi hükümlerine tabi olurlar.

b. Siyasi Partiler Kanunu

12 Eylül döneminde hazırlanan Siyasi Partiler Kanunu da seçim öncesi fikir iklimine etki eden bir başka kanundur. Bu kanuna göre, siyasi partiler aşırı müdahaleci bir yaklaşımla ayrıntılı düzenlemelere tabi tutulmuş, devletin denetim ve gözetimi altında "uygun adım" yürüyen "disiplinli" kuruluşlar haline getirilmiştir (Kapani, 1989 : 165).

Batı demokrasilerinde parti tüzüklerine bırakılan bir çok konu ayrıntılı bir şekilde kanun hükümlerine bağlanmıştır.

MADDE 3.- Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzelsel yapıya sahip kuruluşlardır.

MADDE 4.-Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışırlar.

Siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararları Anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

MADDE 8.- Siyasi partiler, milletvekili seçilme yeterliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulur.

Siyasi partilerin genel merkezi Ankara'da bulunur.

Siyasi partiler, aşağıda belirtilen bildiri ve belgelerin, İçişleri Bakanlığına verilmesiyle tüzelsel yapı kazanırlar.

Bildiride, kurulacak siyasi partinin adı, genel merkez adresi, kurucuların adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, öğrenim durumları, meslek veya sanatlarıyla ikametgahlarının belirtilmesi ve bu bildirinin bütün kurucular tarafından imzalanması ve bildiriye beşer adet olmak üzere kurucuların nüfus kayıt örnekleri, adli sicil belgeleri ve kurucuların ayrı ayrı düzenledikleri siyasi parti kurucusu olabilme niteliklerini taşıdıklarını belirten imzalı beyannameler ile kurucular tarafından imzalanmış parti tüzüğü ve programının eklenmesi şarttır.

Bilgi ve belgelerin alındığı anda, İçişleri Bakanlığınca bir alındı belgesi verilir.

İçişleri Bakanlığı, kuruluş bildirisi ve alındı belgesinin onaylı birer örneği ile bildiri eklerinin birer takımını üç gün içinde Cumhuriyet Başsavcılığı ile Anayasa Mahkemesine gönderir.

Siyasi partilerin tanımı ve niteliklerini içeren bu maddelerin yanında tamamıyla parti içi bir sorun olan genel başkanlık da bu kanuna göre düzenlenmiştir.

MADDE 15.- Parti genel başkanı, büyük kongrece gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile seçilir. İlk iki oylamada sonuç alınamazsa, üçüncü oylamada en çok oy alan seçilmiş sayılır.

(28.3.1986 - 3270) Genel başkan en çok üç yıl için seçilir. Aynı kişi ara verilmeksizin beş defadan daha fazla seçilemez. Yeniden seçilebilmek için aradan üç yıl geçmesi zorunludur.

Partiyi temsil yetkisi genel başkana aittir. Kanunlardaki özel hükümler saklı kalmak kaydı ile parti adına dava açma ve davada husumet yetkisi, genel başkana veya ona izafeten bu yetkileri kullanmak üzere parti tüzüğüne göstereceği parti mercilerine aittir.

Parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulunun tabii başkanıdır.

Parti tüzüğü, genel başkana görevinin yerine getirilmesinde ve yetkilerinin kullanılmasında yardımcılık etmek üzere genel başkan yardımcısı ve genel sekreter adlarıyla gerekli gördüğü sayıda yardımcıları öngörebilir. Bunların ne suretle seçileceği, görev ve yetkileri parti tüzüğünde gösterilir.

Genel başkanlığın herhangi bir sebeple boşalması halinde, büyük kongre toplanıncaya kadar, merkez karar ve yönetim kurulu partiyi temsil yetkisini kendi içinden seçeceği bir üyeye tevdi eder ve en geç kırkbeş gün içerisinde büyük kongreyi toplantıya çağırır.

Siyasi partilere ve demokratik kitle örgütlerine getirilen kısıtlamalar Anayasadan sonra bir kez de Siyasi Partiler Kanununda yer almıştır.

MADDE 66.- Genel ve katma bütçeli dairelerle mahalli idareler ve muhtarlıklar, kamu iktisadi teşebbüsleri, özel kanunla veya özel kanunla verilen yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalar ve diğer kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsü

sayılmamakla beraber ödenmiş sermayesinin bir kısmı devlete veya bu fıkra adı geçen kurum, idare, teşebbüs, banka veya kuruluşlara ait müesseseler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, işçi ve işveren sendikaları ile bunların üst kuruluşları, dernekler, vakıflar ve kooperatifler siyasi partilere, hiçbir suretle taşınır veya taşınmaz mal veya nakit veya haklar bağışlayamaz ve bu gibi mal veya hakların kullanılmasını bedelsiz olarak bırakamazlar; bağlı oldukları kanun hükümleri dışında, siyasi partilere aynı hakların devrine dair tasarrufta bulunamazlar.

(28.3.1986 - 3270) Yukarıdaki fıkranın dışında kalan gerçek veya tüzel kişilerin her birinin bir siyasi partiye aynı yıl içerisinde beş milyon liradan fazla kıymette aynı veya nakdi bağışta bulunması yasaktır. Bağış veya bağışların, bağışta bulunanın veya yetkili temsilcisine veya vekiline ait olduğunun partice verilen makbuzda açıkça belirtilmesi gerekir. Böyle bir belgeye dayanılmaksızın siyasi partilerce bağış kabul edilemez.

Siyasi partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı uyruklu kişiler ile yabancı ülkelerdeki dernek, grup ve kurumlardan herhangi bir surette aynı veya nakdi yardım ve bağış alamazlar.

MADDE 90.- Siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetleri Anayasaya ve bu Kanun hükümlerine aykırı olamaz.

Siyasi partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamayacakları gibi seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı da alamazlar.

MADDE 91.- Siyasi partiler, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremezler, dernek ve vakıf kuramazlar.

MADDE 92.- Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla, dernek, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki veya işbirliği içinde bulunamazlar; bunlardan maddi yardım alamazlar veya bu kuruluşlara maddi

yardımlar yapamazlar, bunlara destek olamazlar ve bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

GEÇİCİ MADDE 10.- 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Kanunla feshedilmiş bulunan siyasi partilerin 11 Eylül 1980 tarihindeki il ve ilçe başkanlarından ,

a) 11 Eylül 1980 tarihine kadar beş defa arka arkaya seçilmiş bulunanların, bu Kanuna göre kurulacak yeni bir partideki aynı görevlere yeniden seçilebilmeleri için aradan dört yıllık bir sürenin geçmesi gerekir. Bu sürenin başlangıç tarihi olarak 16 Ekim 1981 tarihi kabul edilir.

b) On yıldan az süreyle il ve ilçe başkanlığı yapmış olanlar ise bu Kanun hükümlerine göre kurulacak siyasi partilerde il ve ilçe başkanlığı yapabilirler, ancak 16 Ekim 1981 tarihinden önce yapmış oldukları il veya ilçe başkanlığı süreleri bu Kanun hükümlerine göre yapabilecekleri azami il ve ilçe başkanlığı sürelerinin hesabında gözönünde bulundurulur.

Siyasi Partiler Kanunu, Anayasada da belirtilen ve daha ayrıntılı olarak benimsenen çeşitli yasaklamalarla (partilerin dernek, sendika, kooperatif, meslek kuruluşları ile ilişki ve işbirliği yasağı, üniversite öğretim üyelerinin ve öğrencilerinin partilere girme yasağı v.b.) toplumda siyasal katılma yollarını alabildiğine daraltan ve kısıtlayan bir nitelik taşımaktadır. Genelde siyasal partilere, dolayısıyla günümüzün "partiler demokrasisine" karşı güvensizliği yansıtan ve sosyal gerçeklerle bağdaşmayan bir düşünceye -siyasal sorunların ayrıntılı hukuk düzenlemeleri ile çözümlenebileceği sanısına- dayanan yeni Siyasi Partiler Kanunu demokratik ülkelerde eşine rastlanmayan tek örnek olsa gerektir (Kapani, 1989 : 165).

c. Milletvekili Seçimi Kanunu

Seçim Kanunu ve Milletvekili Seçim Kanunu da seçimlerin niteliğini ve propagandanın serbestlik sınırlarını açıklaması açısından konumuzla ilgilidir.

Seçmenler, oylarının nasıl değerlendirileceğine, seçim kanununa göre uygulanan barajların oylarını nasıl etkilediklerine bakmıyor olsalar da seçim öncesi fikir iklimini ve daha çok da seçim sonuçlarını etkileyen bu kanunların da ilgili maddelerini aktaralım.

2839 sayılı seçim kanunu ve bu kanunda değişiklik yapan 3377 sayılı kanunun ilgili maddeleri;

MADDE 6.- 23.5.1987 - 3377) Seçimlerin ve halkoylamasının yapıldığı yılda ay ve gün hesabına bakılmaksızın yirmi yaşına giren her Türk vatandaşı seçime ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

MADDE 49.- Seçimlerde propaganda bu kanun hükümleri dairesinde serbesttir.

(10.9.1987 - 3403) Propaganda, oy verme gününden önceki onuncu günün sabahında başlar ve oy verme gününden önceki günün saat 18.00'inde sona erer.

MADDE 50.- Seçim zamanında, genel yollar üzerinde, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve ilçe seçim kurullarınca gösterileceklerden başka meydanlarda toplu olarak sözlü propaganda yapılması yasaktır.

İlçe seçim kurulları, gidiş-gelişi bozmayacak ve pazarların kurulmasına engel olmayacak surette toplantıların genel olarak yapıldığı ve varsa elektrik tesisatı olan yerleri seçmek suretiyle hangi meydanlarda toplu olarak sözlü propaganda yapılabileceğini tespit ederler.

Siyasi partilerin toplu olarak sözlü propaganda yapmak için müracaatları üzerine, toplantı, meydan, gün, sıra ve saatlerini ilçe seçim kurulu ad çekme ile belirtir ve ilgililere tebliğ eder. Bağımsız adaylar için de aynı suretle haftada bir gün ayrılır.

Açık yerlerde, güneş battıktan doğuncaya kadar toplu olarak, sözlü propaganda yapılamaz.

MADDE 51.- Seçimlere katılan siyasi partiler veya bağımsız adaylar adına kapalı yer toplantısı yapılabilir.

Kapalı yer toplantısı yapmak isteyenler, üç kişilik bir heyet kurar ve en yakın zabıta amir veya memuruna haber verirler. Köylerde, muhtara veya vekiline haber vermek kâfidir.

Heyetin görevleri, toplantının düzenini sağlamak, kanunlara karşı hareketleri, edep törelerine aykırı ve suç işlemeye kışkırtıcı mahiyet taşıyan söz ve fikirleri önlemektir.

Heyet, yukarıki fıkraya aykırı bir durum baş gösterdiğinde, bunu önlemeye çalışır, gerekirse zabıtayı çağırır.

Heyet toplantıda hazır bulunanlardan söz alacak olanları tayin ve tahdit edebilir.

Bu toplantılarda yapılacak konuşmalar, 56ncı madde hükmü saklı kalmak üzere, hoparlörle yayınlanabilir.

Kapalı yer toplantılarına, toplantıyı idare eden heyetin isteği veya yetkili seçim kurullarının kararı dışında, zabıta amir ve memurları, muhtar veya ihtiyar meclisleri, hiç bir suretle müdahale edemezler.

Mabetlerde, okullarda, kışla, karargah, ordugah gibi askeri bina ve tesislerde askeri mahfillerde ve kamu hizmeti görülen diğer yerlerde, kapalı yer toplantısı yapılamaz.

MADDE 52.- (10.6.1983 - 2839) Özel kanunlardaki hükümler saklı kalmak üzere, seçime katılan siyasi partiler, oy verme gününden önceki 7nci günden itibaren oy verme gününden önceki gün saat 18.00'e kadar radyo ve televizyonda propaganda yapabilirler.

(23.5.1987 - 3377) Seçime katılan;

a) Siyasi partilere ilk gün 10, son gün 10 dakikayı geçmemek üzere, programlarını ve yapacakları işleri anlatan iki konuşma,

b) Mecliste grubu bulunan siyasi partilerin her birine ilaveten 10'ar dakikalık propaganda,

c) İktidar partisine veya iktidar partilerinden büyük olanına ilaveten 20 dakikalık propaganda,

d) Ana muhalefet partisine ilaveten 10 dakikalık propaganda,

hakki verilir. Bu propaganda sürelerinin yarısını aşmamak üzere siyasi partiler bu propagandalarını görüntülü olarak da verebilirler. Görüntülü propagandalar TRT dışında hazırlatılır. Görüntülü propagandalarda siyasi partiler yaptıkları ve yapacakları icraatı anlatırlar. Bu propagandalarda suç teşkil edecek görüntülere yer verilemez. Siyasi partilerin bu propagandaları bir defada iki dakikadan az olamayacağı gibi bir günde toplam süresi 10 dakikayı geçemez. Siyasi partiler propaganda haklarını TRT'nin birden fazla kanalına dağıtabilirler. Yüksek Seçim Kurulu, TRT imkanlarına göre bu görüntülerin hangi süre içinde TRT'ye teslim edileceğini ve TRT'deki gösterilme zamanlarını tanzim eder. Bu görüntülerde suç teşkil eden bir husus bulunduğu takdirde Yüksek Seçim Kurulu bunların yayınına izin vermez.

(17.5.1979 - 2234) Siyasi partiler radyo ve televizyonla ilk konuşmalarında seçim beyannamelerini izah ederler.

(17.5.1979 - 2234) Radyo ve televizyon konuşmaları Türkiye'deki bütün radyo ve televizyon postaları ile aynı zamanda yayınlanır.

(17.5.1979 - 2234) Radyo ve televizyonda, yayınlanacak propaganda konuşmalarının her gün hangi saatte, hangi parti adına yapılacağı, Türkiye Radyo ve Televizyonları tarafından haber yayınları sırasında önceden duyurulur.

(10.6.1983 - 2839) Radyo ve televizyonda yapılacak propaganda yayınlarının, tam bir tarafsızlık ve eşitlik içinde yapılması, Yüksek Seçim Kurulu ile Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından sağlanır.

(28.3.1986 - 3270) Televizyonda, seçime katılan siyasi partiler adına yukarıdaki fıkralar gereğince yayınlanacak propaganda konuşmalarında Türk Bayrağı ile Yüksek Seçim Kurulunun tespit edeceği yere asılacak olan bu kurulun belirlediği büyüklükteki parti bayrağı ve konuşmayı yapan kişi dışında hiç bir görüntüye yer verilmez. Konuşmacılar ceket giyme ve kravat takmak zorundadırlar; bayanlar tayyör giyerler.

MADDE 56.- (17.5.1979 - 2234) Hoparlörle propaganda, halkın huzur ve rahatını bozmamak ve 50nci maddenin son fıkrası hükümlerine uymak şartıyla serbesttir. Şu kadar ki, başka bir parti veya bağımsız aday adına açık veya kapalı yer toplantısı yapılan saatlerde, bu toplantıların yapıldığı yer veya binalardan işitilecek ve bu toplantıları rahatsız edecek biçimde hoparlörle propaganda yapılamaz.

İlçe seçim kurulları, kendiliğinden veya siyasi partilerin istekleri üzerine mahallin özelliklerini gözönünde tutarak hoparlörle yayının yerini, zamanını, süresini ve diğer şartlarını tespiti yetkilidir.

Siyasi partiler isterlerse ilçe seçim kurulunun düzenleyeceği programa göre varsa belediye hoparlörlerinden bedeli karşılığında eşit surette faydalanabilirler.

MADDE 57.- (17.5.1979 - 2234) Seçimlere katılan siyasi partiler, bağımsız adaylar, el ilanı ve her türlü matbua dağıtmakta serbesttir. Ancak oy verme gününden önceki günün saat 18.00'den sonra ilan, beyanname, genelge, açık mektup ve her tür propaganda mahiyeti taşıyan matbuanın dağıtılması, yapıştırılması, asılması ve satılması yasaktır. Oy pusulası her zaman dağıtılabilir.

d. Milletvekili Seçimi Kanununun İlgili Maddeleri

MADDE 2.- Milletvekili seçimi tek derecelidir. Seçim nispi temsil sistemine göre, genel, eşit ve gizli oyla, bütün yurttaki aynı günde yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçmen oyunu tam bir serbestlikle kendisi kullanır.

Oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması, açık olarak yapılır.

MADDE 4.- İllerin çıkaracağı milletvekili sayısının tespitinde her ille önce bir milletvekili verilir.

Son genel nüfus sayımı ile belli olan Türkiye nüfusu, geri kalan milletvekili sayısına bölünmek suretiyle bir rakam elde edilir. İl nüfusunun bu rakama bölünmesiyle her ilin ayrıca çıkaracağı milletvekili sayısı tespit olunur.

(23.5.1987 - 3377) Bu suretle hesaplanan milletvekillerinin sayısı dörtyüzelliği bulmadığı takdirde, nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfusları ile artık nüfus bırakan illerin artık nüfusları büyüklüklerine göre sıraya konulur ve ilk hesapta iller arasında bölüştürülmemiş bulunan milletvekilleri bu sıraya göre dağıtılır.

Son kalan milletvekilliğinin verilmesinde, iki veya daha fazla ilin eşit nüfus veya nüfus artışı göstermesi halinde, bunlar arasında ad çekilir.

(23.5.1987 - 3377) Yapılan bu tespit sonunda, çıkaracağı milletvekili sayısı altıya kadar olan iller bir seçim çevresi sayılır. Çıkaracağı milletvekili sayısı altıdan fazla olan iller, birden fazla seçim çevresine bölünür. Bu seçim çevreleri numara sırasına göre adlandırılır.

(23.5.1987 - 3377) Milletvekili sayısı altıdan fazla olan illerde seçim çevrelerine isabet edecek olan milletvekili sayısının hesabında ilk altı çıktıktan sonra kalan rakamlar tekrar altı, mümkün olmadığı takdirde beş, dört ... ile çıkarılır. Bu hesaplamada bir seçim çevresine en az üç milletvekili düşecek şekilde işlem yapılır.

Bir il kendi içinde birden fazla seçim çevresine bölünürken;

a) (23.5.1987 - 3377) İlçelerin mülki bütünlüğü korunur. Ancak bir ilçenin nüfusuna göre çıkaracağı milletvekili sayısı altıdan fazla ise ilçe birden fazla seçim çevresine bölünür.

b) Aynı seçim çevrelerinde yer alacak ilçelerin nüfusu ve coğrafi durumları gözönünde bulundurulur.

Bir ilin milletvekili sayısının seçim çevrelerine dağıtımında; seçim çevrelerinin çıkaracakları milletvekili sayısı nüfusları bakımından illerin milletvekili sayısının tespitine ilişkin esaslara göre belirlenir.

MADDE 33.- (23.5.1987 - 3377) Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların %10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar. Bir siyasi parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de listesinde yer aldığı siyasi partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde yüzde onluk barajı aşması ile mümkündür.

İl seçim kurulları, yukarıdaki maddeye göre, birleştirme tutanağı düzenledikten sonra sonuçları en seri şekilde telgrafla, ayrıca telefon veya telsizle Yüksek Seçim Kuruluna bildirirler.

Yüksek Seçim Kurulu bütün illerden bu şekilde alınan bilgilere göre, Türkiye genelinde geçerli oyların toplamını yapar ve her siyasi partinin aldığı oy toplamını geçerli oy toplamına bölerek, siyasi partilerin ülke genelinde aldığı oy yüzdesini hesaplar ve yüzde onluk barajı aşan siyasi partilerin isimlerini il seçim kurullarına bildirir ve ilan eder.

Bu ilandan sonra bir veya bir kaç seçim çevresinde, seçimin iptaline karar verilmesi ülke genelinde alınan oy yüzdesinin yeniden tespitini gerektirmez.

MADDE 63.- (28.3.1986 - 3270) Seçmen kütüğünde kaydı ve sandık listesinde oy kullanma yeterliği bulunduğu halde, Milletvekilliği genel ve ara

seçimlerinde meşru mazeretleri olmaksızın katılmayanlar, ilçe seçim kurulu başkanı tarafından onbin lira para cezasıyla cezalandırılırlar.

B - Rejim ve Siyasi İstikrar Sorunu

1983 seçimleri öncesinde özellikle Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yurt gezilerinde vurguladığı az sayıda parti, parti yöneticilerinin içinde bulunmaları gereken tavırlar konusundaki görüşleri o dönemde rejim ve siyasi istikrar konusundaki görüşler olarak alınabilir. Örneğın Evren, Çankırı konuşmasında "Biz üç senelik bir huzur ve güven sağlamak için 12 Eylül Harekatına girişmedik, bu milletin artık devamlı huzur ve güvene ihtiyacı vardır, siz de bize üç sene için destek olmadınız" diyordu (Doğın, 1986 : 294).

1987 seçimleri öncesinde ise ANAP Genel Başkanı Başbakan Turgut Özal, rejim ve siyasi istikrar sorununu ön plana çıkarmış ve çok etkili bir şekilde 12 Eylül öncesine dönme tehlikesi tehdidini işlemiştir. Gerek siyasi yasakların kaldırılması halkoylamasında, gerek 1987 Kasım seçimlerinde siyasal istikrar sorununu işleyen Özal seçim kanununda %36 oy alan bir partinin tek başına iktidar olabileceğı bir düzenlemeye gitmiş, tek parti iktidarını istikrarın garantisi saymıştır.

1991 genel seçimi öncesinde ise belli başlı partiler tek başına iktidar olacakları iddiasıyla yola çıkmışlar, ancak seçim sonuçları koalisyon doğurmuştur. En azından hükümet ortağı partiler, koalisyonun çok geniş bir halk desteğine sahip olduğunu vurgulayıp, siyasal istikrarsızlığa yol açmayacağı iddiasında bulunmuşlardır.

C - Sosyal Oluşumlar

1983 seçimleri yapılırken, askeri yönetim henüz iş başında olduğu için Anayasada, Siyasi Partiler Kanununda yer alan yasaklar ve demokratik kitle

örgütlerinin siyasal hayatı etkilemeye çalışma yönündeki eylemlerine konan yasaklar kesinlikle uygulanabiliyordu.

Bu dönemde ancak bu kitle örgütlerinin başkanlarının, örgütleri bağlamayan kişisel görüş düzeyinde fikir açıklayabildikleri zaman zaman ondan bile kaçındıklarını görüyoruz.

"Yasalara göre, sendikalara, derneklere politika yasaktı. İşçi sendikaları 'politika yapmayın' diye uyarılıyordu, ama her ne hikmetse işveren kuruluşları ve işveren dünyası aktif bir biçimde politikanın içindeydi. Hele Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar, birliği tam bir politik parti merkezi haline getirmişti. Ama, hiç kimse buna aldırımıyordu. 1983 Türkiye'sinde önemli olan işçi kuruluşlarının politkadan uzak kalmalarıydı" (Doğan, 1986 : 298).

1980'lerin sonuna doğru özellikle de 1990'ların başında siyasal ve sosyal hayatın zorlaması kitle örgütlerinin kanunlardaki kısıtlamaları aşan eylemlere girişebilmeleri sonucunu doğurmuştur. Örneğin 3 Ocak 1991'de TÜRK İŞ 1 günlük işe gitmeme eylemiyle hükümeti uyarmış, özellikle büyük kentlerde eylemler etkili olmuştur.

BÖLÜM 9 : ANAP

Bu bölümde, ANAP'ta liderlik, program ve seçim bildirgesi, partiyi destekleyen kuruluşlar, propaganda ve seçim sonuçları değerlendirilecektir.

A - Liderlik

Anavatan Partisi kurulurken, Turgut Özal kurucular tarafından Parti Genel Başkanlığına getirilmişti. Esasen bu işin biçimsel kısmıydı. Asıl olan parti kuruluş çalışmaları sırasında, ve daha sonra Özal'ın lider olarak göstereceği tavidir. Özal daha parti kurma çalışmaları sürerken yaptığı bir toplantıda çevresine hitaben;

"Arkadaşlar, ben bu işe lider olarak soyundum. Başı çekeceğim. Bu kararımın tartışmasını yapmadan kervana katılmak isteyenler buyursun" (Turgut, 1986 :146) diyordu.

Bir başka konuşmasında ise;

"Politikaya atılmam Allah-u Teala'nın emrettiği ilahi bir görev arkadaşlar. Bu ilahi fırsata kulak verip, Allah indinde sorumluluktan kurtulmak için siyasete giriyorum" (Turgut, 1986 : 150) diyordu.

1982 anayasasına ve 12 Eylül döneminde çıkarılan Siyasi Partiler Kanununa göre, eski siyasi kadroların büyük bir kısmının yasaklanması sonucu siyaset sahnesine yeni çıkan insanlar deneyimsiz ve siyasi geçmişten uzaktılar. Kuşkusuz insan hiç bir zaman siyasetten tamamiyle uzak olmaz, ancak burda kastedilen siyaset sahnesinde etkin ve etkili rol almakla ilgili bir konumdur.

Böyle bir değerlendirmede ANAP kadrolarının Turgut Özal liderliğinde siyaset sahnesine yeni çıkan insanlardan oluştuğunu belirtebiliriz.

Turgut Özal, bir memur ailesinden gelen, teknik üniversite mezunu, mühendis, bürokrat geçmişi olan bir kişidir. 1967-1970 arası Demirel Hükümeti

sırasında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarı idi. 1977 seçimlerinde MSP İzmir milletvekili adayı olmuş ancak seçilememiştir. Daha sonra 1979'da hükümet kuran Başbakan Demirel tarafından Başbakanlık ve aynı zamanda DPT Müsteşarlıklarına getirilmiştir.

Turgut Özal 12 Eylül döneminin başlangıcında, 12 Eylül Yönetiminin 24 Ocak Kararlarını sürdürme politikası dolayısıyla ve bu politikayı en yakından bilen ve oluşturan teknik kadronun başı olarak tanındığı için ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcılığına getirilmiştir.

Böyle bir geçmişe sahip olan Turgut Özal gerek devlet bürokrasisini yakından tanıması gerek oluşturduğu kadroların siyasette deneyimleri olmaması ve delege üzerinde oturmuş bir etkileri olmaması dolayısıyla tartışılmaz bir lider olarak partisini kurdu.

B - Program ve Seçim Bildirisi

"Yirminci yüzyılda gelişen siyaset bilimi ve sosyolojisi, bir siyasi partinin temsil ettiği fikirleri açıklayan program ve seçim bildirisinden çok, bu fikirleri dile getiren liderlik ekibinin daha önemli bir rol oynadığını ortaya koymuş bulunmaktadır. Batı ülkelerinin çoğunda 'politikanın şahsileşmesi' (personalisation du pouvoir) prensibine irca olunan bu oluşumun Türkiye gibi, geniş seçmen kitlesinin eğitim seviyesinin düşük olduğu bir ülkede fazlasıyla ağır bastığına şüphe yoktur" (Abadan, 1966 : 128).

ANAP Programı, ANAP'ın dört eğilimi birleştirdiği iddiasına oturur bir biçimde hemen bütün toplum kesimlerinin beğenisini kazanacak maddeler içeriyor ve "gücünü tarihinden, milli ve manevi değerlerinden alarak, geleceğe güvenle bakan büyük Milletimizin, demokrasiye bağlı vatansever evlatlarının üzerine düşen tarihi görev ve sorumluluğun, hür, bağımsız, gelişmiş, itibarlı ve güçlü Türkiye idealinin hizmetkarları ve teminatı olabilme yolunun, milli hedefler etrafında

birleşerek, dürüst, medeni ve ölçülü bir siyasi faaliyette bulunmak olduğuna inanınız" cümlesiyle başlıyordu.

Proğramın giriş kısmında, kurulduğu dönemin koşullarını yansıtır biçimde milli birlik ve beraberlik teması üzerinde durulmuş 12 Eylül müdahalesi övgüyle anılmıştır.

"Aziz vatanımız, dış mihrakların, siyasi ve ideolojik ihtirasların sebep olduğu bölücülük, terör ve anarşi sonucu büyük bir tehlikeye sürüklenmiş, son çare olarak, Silahlı Kuvvetlerimiz 12 Eylül 1980 tarihinde yaptığı müdahale ile bu tehlikeli gidişe son vermiştir" cümlesi 1983 seçimlerinde "en sivil" parti imajıyla askeri yönetimlere bir tepki geleneği oluşturan halkın çoğunluğunun tercihi olan bir parti programında çelişki gibi gözükmemektedir.

1983 seçimlerinde seçime katılan diğer partilerden birisi olan Halkçı Parti Türkiye'de geleneksel sol oy olarak kabul edilen %30 oy oranında kalmıştı. 12 Eylül Harekatını gerçekleştirenler tarafından kurdurulduğu ve bu fikirlerin savunuculuğunu yaptığı kamuoyunda açıkça bilinen MDP ise, halkın 12 Eylül yönetiminin hazırlanan Anayasanın ve 12 Eylül lideri Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin sonuca bağlandığı halk oylamasında % 92 Evet oyu vermesinden sonra % 23.3 oranında oy alabilmiştir. Bu parti yöneticilerinde büyük bir suskunluk yaratırken, bazı çevrelerce de halkın, huzur ve güven ortamı sağlanana kadar askerlere evet dediği, ondan sonrasında ise sivil iktidarlar istediği şeklinde yorumlanmıştı. Türkiye'de gelenekselleşen sol oyların dışındaki oyların sağ partiler arasında paylaşıldığı kabul edilirse ve sağda yer alan iki partiden birinin askerlerin temsilcisi olduğunun baştan bilinmesinin tepki görmesi seçmeni geriye kalan tek seçenek ANAP'a yöneltmiştir.

Oysa daha sonraki tavırlarında 12 Eylül felsefesinin ana savunucusunun ANAP olduğu ortaya çıkacaktı ve MDP büyük bir bölümüyle ANAP'a katılacaktı. 1987 yılında gündeme gelen siyasi yasakların kaldırılması halk oylaması sırasında

bu açıktan görülecekti. Zaten 1983 seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra Özal Cumhurbaşkanı Evren'e "Sayın Cumhurbaşkanı, sizin emrinizdeyim. Elbette 12 Eylül doğrultusunda hizmet vereceğiz, sizin direktifleriniz bize daima rehber olacaktır. Bizim partimizi 12 Eylül yaratmıştır" (Doğan, 1986 : 422)dedi.

ANAP'a ilişkin bir değerlendirmede şunlar yazılmaktadır: "12 Eylül sonrası kurulan partiler içinde, tavrının tümüyle sivil olmasının yanısıra başta parti örgütlenmesinde görüleceği üzere, otoriter olma özelliğiyle 12 Eylül felsefesine en yakın, hatta özdeş tek parti ANAP'tır. Bu parti askeri darbeye karşı herhangi bir tavır almamakla birlikte, zaman zaman darbenin adeta savunuculuğunu yaparak, muhalefet partileri için darbeyi bir koz olarak kullanmakta, çoğu kez darbeyi yapanlardan daha fazla, darbeyi canlı tutma çabası içinde bulunmaktadır (Mazıcı, 1989 : 266).

C - Partiyi Destekleyen Güçler

Gerek 1982 Anayasasının gerek Siyasi Partiler Kanununun ilgili maddelerinde daha önce belirttiğimiz gibi siyasi partilerin parti içi yan kuruluşlar oluşturmalarının yasaklandığı gibi, parti dışından da sendika, dernek, kooperatif, vakıf, meslek kuruluşları gibi belli grupları hareketlendiren ve yönlendirebilen örgütlerin partilere destek vermeleri yasaklanmıştı.

Bu yasaklar sürerken özellikle sağ partilere yakınlık duyan dernek ve kulüpler kurum olarak bir partinin yanında yer almamakla beraber, bunların etkin üyeleri sağda yer alan iki partiden hangisine yakınlaşmak gerektiği konusunda da görüş ayrılıklarına sahipti.

Bu gruplardan Rotaryenlerin ANAP'ın İzmir teşkilatını kontrolleri altına aldıklarını belirten gazeteci yazar Hulusi Turgut, seçimler kazanılıp, ANAP iktidar

olduktan sonra başta Başbakan Turgut Özal olmak üzere pek çok iktidar partisi ileri geleninin Rotary Kulüplerinin yemekli toplantılarına katılıp, konferanslar verdiğini, sohbet toplantıları yapıp onlarla bütünleştiğini yazıyor (Turgut, 1986 : 59).

Yine sağ örgütlenmeler içinde etkin bir yeri olan Aydınlar Ocağı her iki sağ partinin de ilgi odağı olmuştu. Her iki parti de Ocaktan milletvekili adayı istemişti.

"Turgut Özal, Aydınlar Ocağı mensubu fikir ve bilim adamlarını yemekli toplantılara davet eder. Seçimler yaklaştıkça fikirler şahsi olarak belirlenmeğe başlar. Ocak mensuplarından çoğu ANAP'a bir kısmı da MDP'ye oy vermekte karar kıldılar (Turgut, 1986 : 62).

İş çevrelerinin güçlü örgütü TÜSİAD da 1983 seçimlerinde bir partiyi desteklemek için ortak bir karar almamıştı. TÜSİAD başkanı Ali Koçman ANAP'ı desteklemekle suçlanmış, diğer üyelere bazılarını istifaya etmesini istemişti. Oysa o günlerde Ali Koçman'ın açıktan aldığı tavır ANAP'ı desteklemekten çok MDP'yi desteklememek şeklinde idi. Bu da dolaylı olarak ANAP'a yaramıştı (Doğan, 1986 : 409).

D - Propaganda

1983 seçimlerinde Anavatan Partisinin, daha sonraki seçimlerde bütün partilerce kullanılmaya başlanacak bir yöntemle seçim propagandası yaptığı görülür. Bu seçimde "Amerikanvari" olarak nitelenen bir propaganda tekniğiyle ANAP ve MDP partiyi reklam ajansları aracılığıyla tanıtmaya gidiyorlar.

ANAP bu seçimlerde yılların reklam ajansı "Manajans"la çalışmıştı. Üç video kasetinde yer alan propaganda malzemesi şu bölümleri içeriyordu: 1) Partinin kuruluşu neden ve ilkeleri ; 2) Genel Başkan Turgut Özal'ın gazeteci Mehmet Barlas'la yaptığı bir söyleşi; 3) Turgut Özal'ın kişiliği ve özgeçmişi (Turgut, 1986 :160).

"Halk siyasal iktidarla o iktidarı elinde tutan kişi arasındaki farkı gözden kaçırmaya, ikisini eş tutmaya başlamıştır. İktidârlar liderlerin kişiliğinde sembolleşmiş, halkın siyasal partiler hakkındaki kanaatleri liderlerin yarattığı imajlar ile şekillenir hale gelmiştir (Baykal, 1970 : 113).

ANAP Genel Başkanı Turgut Özal bu gerçeği yakalamış bulunmaktadır. Seçim konuşmalarını yapmak üzere radyo ve TV programlarının hepsine bizzat katılmıştır.

1983 seçimleri öncesinde yönetim siyasal partilerin propaganda ve reklamları sırasında uyacakları yasakları belirlemiştir. Buna göre ; "Siyasi partiler propaganda ve seçim kampanyalarında MGK'nin daha önce aldığı yasaklara uyacaklar. Konuşmalarda, afiş ve broşürlerde partileri çekişmeye itecek, birbirlerini suçlayıcı söz ve suçlamalara yer verilmeyecek. Geçmiş siyasal dönem ve partilerle ilgili herhangi bir görüş, eleştiri öne sürülemeyecek. Böylece geçmişin çekişmeleri bu güne getirilmeyecek. Atatürk ilkeleri yanında MGK kararları, 12 Eylül felsefesine, Anayasasına, Siyasal Partiler Kanunundaki yasak konulara değinilmeyecek. Aksi davranışta bulunan partiler için kapatmaya kadar giden davalar açılacak" (Turgut, 1986 : 160-161).

Özal milletten tam yetki istediği 30 Ekim 1983 tarihli radyo-TV konuşmasında öncelikle kendisi hakkında konuşmuş ve şunları söylemiştir:

" 12 Eylül öncesinde, Devletin en yüksek kademedeki memuruydum, yani hem Başbakanlık, hem Planlama Müsteşarıydım, sivil idarede bundan yüksek memuriyet yoktur, ondan sonra bakanlık gelir.

12 Eylül sonrasında ise, göreve devamı istenen tek kişi bendim, hem de Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak, bana paha biçilmez tecrübeler kazandıran bu iki dönemde, (...) şu dersi aldım;

Bakan olmakla dahi iş bitirilemiyor, tedbirler zamanında ve tam alınamıyor, yarım tedbirlerle iş yarım yürüyor, yarım yürüyen işlerin faturasını daima millet ödüyor.

Gördüm ki, en uygun ve kusursuz tedbiri kağıt üstünde almak, bizim için zor değil, ama sıra uygulamaya gelince, tam yetki alınmazsa iş yürümüyor, eksik kalan yetkinin ceremesini halk çekiyor.

Nedir tam yetki ?

Tam yetki dediğim, Mecliste çoğunluğa sahip olmak, çıkması şart kanunları zamanında çıkartmak, alınması şart kararları zamanında almaktır.

Tam yetki dediğim, Meclisiyle, Hükümetiyle iktidar olmaktır".

31 Ekim 1983 tarihli radyo-TV konuşmasında Özal "iş bitirici" kadrodan söz ediyordu : "Bu memleketin, bu büyük memleketin çözülemeyecek hiç bir meselesi yoktur. Yapacağınız tek şey, bilgili, becerikli, iyi hazırlanmış, iş bitirici, akılcı bir idareyi iş başına getirmektir".

2 Kasım 1983 günü yaptığı radyo-TV konuşmasında ise Özal, Kasım '83 seçimlerinin en popüler propaganda malzemesi haline gelecek olan "orta direk" kavramını işliyordu: " Diyelim ki, Türk Milleti, Türk cemiyeti büyük bir çadırdır.

Çadırı ayakta tutan nedir çadırı ayakta tutan orta direktir.

Kimler Türk Milletinin, Türk toplumunun orta direğini teşkil ediyor? Ona bakalım...

Orta direk sensin çiftçi kardeşim...

Orta direk sensin işçi kardeşim...

Orta direk sensin memur, öğretmen, polis, subay, astsubay kardeşim...

Orta direk sizlersiniz emekli arkadaşlarım...

Orta direk sensin esnaf, sanatkar, şoför, hizmet üreten mal üreten teşebbüs sahibi vatandaşlarım...

Orta direk sizlersiniz..."

E - Seçim Sonuçları

Bu bölümde, 1980 sonrası seçim sonuçları üzerinde genel olarak durulacak ve ANAP'ın oylarında meydana gelen düşüş, bir anlamda ANAP'ta kalan seçmenin oranı saptanmaya çalışılacaktır.

Kasım 1983 seçimleriyle ilgili Üstün Ergüder'in ilginç bir yorumunu aktaralım; "1983 seçimlerinin hemen sonrasındaki durumuyla ANAP'a parti demek oldukça zordur. Çünkü, bu parti, o günün suni şartları çerçevesinde, sağda değişik partilere giden oyların yanında, 1977 seçimlerinde CHP'ye giden bazı oyları da toplamıştı. Bu bakımdan 1987 seçimleri ile 1983 seçimlerini karşılaştırmak özellikle ANAP için doğru değildir" (Ergüder, 1988).

1987 seçim sonuçlarına göre, 1983'de aldığı oyların ANAP açısından belirleyici olmadığı çeşitli yazarlarca tartışılmıştır. Cem Çakmak ve Tuncer Bulutay birlikte yaptıkları bir çalışmada, 1983'teki MDP oylarının 1987 seçimlerinde ANAP'a gittiğini, ANAP oylarının ise DYP'ye kaydığını belirtiyorlar (Çakmak ve Bulutay, 1989 : 186).

Üstün Ergüder ise bu konuda şu yorumu yapıyor: "Anavatan Partisi'nin iktidar döneminde geçirdiği siyasi tecrübeler, onun partileşmesine yaramış ve parti 1987 seçimlerinde -DP - AP ekseninin devamı olan DYP ile eski uç partilerin devamı durumundaki RP ve MÇP'nin seçime katılmasına rağmen kendisine kararlı bir seçmen tabanı bulmayı başarmıştır.

Son seçimlerden çıkan sonuç da, ANAP'ın 1983'te aldığı oylarla 1987'de aldığı oylar arasında çok zayıf (anlamsız) bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir"(Ergüder, 1988).

ANAP oyları 1983'ten 1987'ye %45.1'den %36.3'e düştüğü halde seçim sisteminde yaptığı değişikliklerin sonucu olarak Meclisteki sandalye sayısı oranı %52'den %65'e yükselmiştir.

İktidarda bulunduğu sırada 1989 Martında genel yerel seçimler yapılmış ve ANAP oyları 21.8'e düşmüştür. Buna rağmen ANAP hükümetten çekilme yoluna gitmemiş, Genel Başkanı Turgut Özal'ı Cumhurbaşkanlığı makamına seçebilmiştir. Bundan sonraki gelişmeler, ANAP'ın iki genel başkan değiştirmesi ve 3. genel başkanıyla girdiği 1991 Ekim erken genel seçimlerinde %24.0 oy alması şeklinde gerçekleşmiştir.

İşte bu 1989 yerel seçimlerinde ve 1991 Ekim erken genel seçimlerinde ANAP'a oy verenler ANAP'ta kalan, ANAP'ın oluşturduğu seçmen olarak nitelenebilir.

BÖLÜM 10 : ANAP SEÇMENİ

Türkiye'de çok partili siyasal dönemde zaman zaman sağ, sol kavramları karışmış ve partiler kendileri için bu sıfatları kullanırken değişik tavırlar göstermişlerse de gelenekselleşen siyasal kültürel yapı sağ ve sol oyların göreceli sabitliği olmuştur.

	Sağ %	Sol %
1950	60.5	39.5
1954	64.6	35.4
1957	59.0	41.0
1961	63.3	36.7
1965	68.4	31.6
1969	69.9	30.1
1973	65.6	34.4
1977	58.6	41.4
1983	69.5	30.5
1987	66.7	33.3
1991	68.4	31.6

Tablo 2. Çok Partili Dönemde Sağ-Sol Seçmen Dağılımı

Kaynak: Kongar 1992'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

"Bu göreceli sabit sol oyda etkili olan nedenlerden biri sol oylardaki bölünmeyse de araştırmalar göstermektedir ki, Türkiye'de 1961 - 1987 seçimleri arasında (1983 seçimleri hariç) oy vermenin yönünü belirleyen etmenler değişmemektedir. Türkiye'de sağ sol arasındaki tercihte, sosyal sınıf ve mezhep kökeni en önemli ayırıcı faktör olmakta, bunu etnik yapı, köy-kent farklılığı ve eğitim de pekiştirmektedir. Hem seçim sonuçlarına dayanan analizler hem de az

sayıda da olsa yapılan anketlere dayanan araştırmalar göstermiştir ki, işçi sınıfı ve şehirleşmiş nüfus belirgin olarak sola oy vermektedir" (Güneş-Ayata, 1991 : 32).

1983 seçimlerinde bu özellikler açıkça gözüküyor. Parti kimliklerinin henüz oluşmadığı bir ortamda seçmen daha çok güncel politikanın etkisinde oy kullanmıştır. Bu dönemde siyasi parti kimliğinin oturmamasının bir sonucu da daha önce de değindiğimiz gibi oylarda kolay kaymalar yaratmıştır. "Örneğin, 1980'lerde şehirlerde yeni gelişen, yüksek sosyal hareketlilik gösteren bazı gruplar, mevcut sosyal ve ekonomik yapıda köklü değişiklikler öneren, daha bireyci ve rekabetçi bir ideolojiyi savunan Anavatan Partisi'ni büyük oranda desteklemiştir (Güneş-Ayata, 1991 : 33).

ANAP lideri Özal 80'lerde toplumda ortaya çıkan değişim rüzgarını yakalamış, Demirel'in köylü şivesiyle yaptığı oy avcılığını, İngilizce sözcükler kullanarak yapmıştır (Kozanoğlu, 1992 : 15).

"En tipik uygulamasını Thatcher döneminin İngiltere'sinde bulan bir sistemin temsilcisi Özal. Bir avuç vurguncuyu, tefeciye, sahtekarı değil, orta sınıfın genişçe bir dilimini müreffeh hale getiren, orta sınıfın daha geniş bir "tutunamayanlar" dilimiyle en yoksul sınıfı birleştirip hiç kaale almayan bir politikanın temsilcisi.

İşte ANAP'ın kıkırdak tabanı da, 1983'ten bu yana refah sıçraması yapan, yoksullara karşı "orta-üst sınıfın ihaneti" tarihine yeni bir sayfa ekleyen o insan dilimi. Sistemin refaha sefer yapan araçları genellikle finans kesimi hattını kullandıkları için, "bu dilimin en büyük dilimi", finans sektörünün merkezlerinde, büyük kentlerde yaşıyor" (Kozanoğlu, 1992 :22).

1980'li yıllarda sosyal demokrasinin kalelerini ANAP'a kaptırmasında Özalcı söylemin önemini vurgulayan Erdoğan şunları yazmaktadır: "Özalcı söylemi diğerlerinden ayıran belirgin bir özellik, seslendiği, kurduğu öznenin niteliğinde yatıyordu. Sahiplenici-mülkedinici, tüketici, girişimci, "herşeyi devletten beklemeyen", katı ideolojik kalıplara göre düşünmeyen, pragmatist, yükselme,

başarılı olma ve köşeyi dönme meraklısı bir şahsiyetti bu özne. Farklı toplumsal kesim ve çevrelerde farklı biçimlerde tezahür edebiliyor, ve "yeni yetme" bir müteşebbis ya da özel sektörde çalışmak isteyen genç bir üniversite mezunu olabileceği gibi, enformel sektörün muhtelif dallarında (seyyar satıcı v.s) çalışan insanlar da olabiliyordu (Erdoğan, 1992).

A - Kentsel-Kırsal Seçmen Dağılımı

Burda oyların kentsel-kırsal ayrımı Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)nin açıkladığı seçim sonuçlarına dayanmaktadır. Örnek olarak 1987 genel seçimleri ve 1989 yerel seçimleri il genel meclisi üyeliği oyları değerlendirilmiştir. Gerek 1987 genel seçimlerinde parlamentoya giren üç parti olarak gerek yerel seçimlerde tercihlerin bu üç partide yoğunlaşmasına bakılarak böyle bir seçme yapılmıştır.

		ANAP		SHP		DYP	
		KENT-	KÖY	KENT-	KÖY	KENT-	KÖY
AKDENİZ	1987	30.8	32.5	25.2	21.5	27.2	30.5
	1989	22.4	22.2	28.3	23.8	29.9	33.6
EGE	1987	35.8	34.7	26.8	22.3	21.0	23.6
	1989	21.7	23.1	34.3	25.8	30.5	32.2
İÇ ANADOLU	1987	38.8	41.5	23.0	19.4	16.5	16.2
	1989	21.4	22.8	27.6	21.9	22.4	25.0
KARADENİZ	1987	34.0	36.4	25.0	18.2	21.5	21.6
	1989	21.7	21.1	29.9	20.5	26.2	26.8
MARMARA	1987	33.9	34.3	30.1	21.6	19.7	21.5
	1989	20.1	22.7	35.3	20.6	27.0	29.5
D. ANADOLU.	1987	31.8	36.7	24.0	23.6	17.6	14.9
	1989	21.9	24.3	25.4	25.2	20.0	16.2
G. D. ANADOLU	1987	27.3	33.4	25.6	20.3	16.9	21.9
	1989	21.3	24.9	29.2	25.2	20.8	22.6
TÜRKİYE	1987	33.2	35.6	25.6	20.9	20.0	21.4
	1989	21.5	23.0	30.0	23.7	25.2	26.5

Tablo 3. Kent ve köy oylarındaki ayrımın partilere göre dağılımı

Türkiye genelinde 1989 seçimleri için şehirlerde kayıtlı seçmen sayısı 15.847.114 ; köylerde kayıtlı seçmen sayısı ise 12.236.236 olmak üzere toplam

28.077.317 olarak saptanmıştır. Katılım oranı Türkiye genelinde %81.5, ; şehirlerde %76.7 ; köylerde ise %87.6 olmuştur.

Tablodan görüleceği gibi ANAP daha çok oyu köylerden almıştır. Ege Bölgesi hariç bütün bölgelerde ANAP'ın köylerden aldığı oylar kentlerden daha büyük bir orana karşılık gelmektedir.

Kentsel oylardaki göreceli yükseklik parlamentoda solu temsil eden SHP'de toplanmıştır. Bütün bölgelerde SHP'nin kentlerden aldığı oy oranı köylerden aldığı oy oranından yüksektir.

Parlamentoda yer alan diğer parti DYP de diğer sağ parti gibi köylerden daha yüksek oranda oy almıştır. DYP'nin kentlerde köylerden daha çok oy aldığı bölge ise Doğu Anadolu Bölgesi olmuştur.

B - İllerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Oyların Dağılımı

Bu başlıkta Sarıbay (1985)'te kullanılan, illerin gelişmişlik kategorilerine göre oy dağılımı değerlendirilecektir. Parlamentoda yer alan üç büyük partinin oyları açısından ele alınmaya çalışılan bu değerlendirmede bazı zorlamalar vardır. Çünkü 1983 genel seçimlerine partilerden yalnızca ANAP katılmıştır. 1991 seçimlerinde ise parlamentoya girecek oy çokluğuna sahip başka partiler de vardır.

Gelişmişlik düzeylerine göre illerin dağılımı şöyledir:

"Gelişmiş İller : İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Bursa, Balıkesir, Aydın, Eskişehir, Kayseri, Gazi Antep, Hatay, Adana, İçel, Antalya;

Orta Gelişmiş İller : Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Bolu, Kütahya, Manisa, Uşak, Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Konya, Kırşehir, Nevşehir, Samsun, Amasya, Trabzon, Rize, Malatya, Artvin, Erzurum, Erzincan, Elazığ;

Az Gelişmiş İller : Bilecik, Afyon, Niğde, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Çorum, Yozgat, Sivas, Tokat, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Kahraman Maraş, Kars,

Ağrı, Muş, Bingöl, Tunceli, Van, Siirt, Diyarbakır, Şanlı Urfa, Adıyaman, Mardin, Hakkari, Bitlis" (Sarıbay, 1985 : 154).

Buna göre illerin gelişmişlik düzeyine göre oy dağılımını ve partilerin sıralanışını ayrı ayrı tablolarla gösterelim.

İL KATEGORİLERİ	ANAP			SHP			DYP	
	1983	1987	1991	1987	1991	1987	1991	1991
GELİŞMİŞ	44.5	35.7	23.2	26.0	20.5	20.2	29.4	
ORTA GELİŞMİŞ	47.8	35.6	25.0	23.1	19.2	22.8	29.5	
AZ GELİŞMİŞ	40.0	35.2	23.1	21.6	24.5	17.7	23.8	

Tablo 4. İllerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı
Kaynak : DİE Seçim Sonuçlarına Göre Düzenlenmiştir.

	GELİŞMİŞ			ORTA GELİŞMİŞ			AZ GELİŞMİŞ		
	1983	1987	1991	1983	1987	1991	1983	1987	1991
1.SIRA	ANAP	ANAP	DYP	ANAP	ANAP	DYP	ANAP	ANAP	SHP
2. SIRA	—	SHP	ANAP	—	SHP	ANAP	—	SHP	DYP
3.SIRA	—	DYP	SHP	—	DYP	SHP	—	DYP	ANAP

Tablo 5.İllerin Gelişmişlik Düzeyi Açısından Partilerin Sıralanması

Tablodan görüleceği üzere ANAP katıldığı üç genel seçimin ikisinde orta gelişmiş illerden daha yüksek oranda oy almıştır. SHP ise 1987 seçimlerinde gelişmiş illerden daha çok oy aldığı halde 1991 seçimlerinde en çok oyu az gelişmiş illerden almıştır. Bunun sebebini, daha çok az gelişmiş illerin yer aldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde etnik yapıya önem vererek örgütlenmiş olan Halkın Emek Partisi (HEP) milletvekili adaylarının partilerinden istifa ederek SHP listesinden aday olmaları olarak belirtebiliriz.

DYP de 1987 seçimlerinde daha çok orta gelişmiş illerden oy almasına rağmen 1991 seçimleri öncesinde iktidara en yakın parti haline geldiğinden gelişmiş illerdeki oy oranını da yükseltmiştir.

İllerin gelişmişlik düzeyi açısından partilerin oransal oy sıralaması ise şöyle olmuştur.

1987 seçimlerinde gelişmiş illerde 1. sırada ANAP, 2. sırada SHP, 3. sırada DYP; orta gelişmiş illerde 1.sırada ANAP, 2. sırada SHP, 3. sırada DYP; az gelişmiş illerde 1. sırada ANAP, 2. sırada SHP, 3.sırada DYP yer almıştır.

1991 seçimlerinde gelişmiş illerde 1. sırada DYP, 2.sırada ANAP, 3. sırada SHP; orta gelişmiş illerde 1. sırada DYP, 2.sırada ANAP, 3. sırada SHP; az gelişmiş illerde 1. sırada SHP, 2. sırada DYP, 3. sırada ANAP yer almıştır.

C - Coğrafi Bölge Oy Dağılımı Arasındaki İlişki

Coğrafi bölgelerin kapsadığı iller sıralanmış ve aldıkları oylar gruplandırılarak coğrafi bölge oy dağılımı ilişkisine bakılmıştır. Coğrafi bölgelerin kapsadığı iller şöylece sıralanmıştır.

Akdeniz Bölgesi: Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, İçel, Kahraman Maraş;

Ege Bölgesi : Afyon, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak;

İç Anadolu Bölgesi: Ankara, Çankırı, Eskişehir, Kayseri, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Yozgat;

Karadeniz Bölgesi : Amasya, Artvin, Bolu, Çorum, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Tokat, Trabzon, Zonguldak;

Marmara Bölgesi : Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ;

Doğu Anadolu Bölgesi : Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van;

Güney Doğu Anadolu Bölgesi : Adıyaman, Diyarbakır, Gazi Antep, Mardin, Siirt, Şanlı Urfa.

	ANAP			SHP		DYP	
	1983	1987	1991	1987	1991	1987	1991
AKDENİZ	48.1	31.9	19.5	23.9	21.4	28.2	37.2
EGE	44.7	36.5	24.9	25.2	20.6	22.7	33.4
İÇ ANADOLU	50.7	40.4	21.8	21.4	18.9	15.9	23.9
KARADENİZ	44.5	35.9	27.3	20.2	16.6	21.4	26.4
MARMARA	43.8	35.0	24.4	26.2	18.4	20.7	29.4
DOĞU ANADOLU	38.3	35.2	24.8	23.6	25.9	15.8	21.2
G. D. ANADOLU	36.7	30.6	19.4	23.5	36.5	19.3	23.3
TÜRKİYE	45.1	36.3	24.0	24.8	20.8	19.1	27.0

Tablo 6. Coğrafi Bölge - Oy Dağılımı İlişkisi

Buna göre ANAP 1983 seçimlerinde en yüksek oy oranını %50.7 ile İç Anadolu Bölgesinde, en düşük oy oranını da %36.7 ile Güney Doğu Anadolu Bölgesinde tutturmuştur.

1987 seçimlerinde de bu sıralama aynı olmuştur. 1991 seçimlerinde ise ANAP çok büyük oy kaybına uğramış, en yüksek oy oranını %27.3 ile Karadeniz Bölgesinde, en düşük oy oranını ise %19.4 ile yine Güney Doğu Anadolu Bölgesinde almıştır.

SHP 1987'de en yüksek oy oranını %26.2 ile Marmara Bölgesinde, en düşük oy oranını %20.2 ile Karadeniz Bölgesinde tuttururken; 1991'de en yüksek oy oranını %36.5 ile Güney Doğu Anadolu Bölgesinde, en düşük oy oranını ise, %16.6 ile yine Karadeniz Bölgesinde tutturmuştur.

DYP 1987 seçimlerinde en yüksek oy oranını %28.2 ile Akdeniz Bölgesinde, en düşük oy oranını ise % 15.8 ile Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinde tutturmuştur. 1991 seçimlerinde ise en yüksek oy oranını %37.2 ile yine Akdeniz Bölgesinde, en düşük oy oranını Doğu Anadolu Bölgesinde alırken İç Anadolu Bölgesinde büyük bir artış sağlayarak oy oranını %15.9'dan %23.9 a yükseltmiştir.

D - Toplumdaki İşlevsel Bölünmenin ANAP Üst Kademesine Yansıması

Bu bölümde 1987 seçimlerinde milletvekili adaylarının ve milletvekili seçilenlerin eğitim düzeylerinin ve mesleki durumlarının partilere göre dağılımı tablolar halinde verilecektir.

	ANAP		SHP		DYP		TOPLAM	
İLK ÖĞRENİM	26	%5.7	21	%4.6	36	%8	83	%6.1
ORTA ÖĞRENİM	50	%11.1	54	%12	79	%17.5	183	%13.6
YÜKSEK ÖĞRENİM	374	%83.1	375	%83.3	335	%74.4	1084	%80.2
TOPLAM	450	%100	450	%100	450	%100	1350	%100

Tablo 7. 1987 Seçimlerinde Milletvekili Adaylarının Eğitim Durumunun Partilere Göre Dağılımı

	ANAP		SHP		DYP		TOPLAM	
İLK ÖĞRENİM	14	%4.7	3	%3.0	3	%5.0	20	%4.4
ORTA ÖĞRENİM	24	%8.2	8	%8.0	9	%15.2	41	%9.1
YÜKSEK ÖĞRENİM	254	%86.9	88	%88.8	47	%79.6	389	%86.4
TOPLAM	292	%100	99	%100	59	%100	450	%100

Tablo 8. 1987 Seçimlerinde Seçilen Milletvekillerinin Eğitim Durumunun Partilere Göre Dağılımı

	İktisatçı	Mühendis	Hukukçu	Çiftçi	Tüccar	Eğitimci	Yönetici	Tıp	İşçi	Asker	Emekli	Sanayici	Diğer	Toplam
A N A P	42 9.3	105 23.3	94 20.8	17 3.7	48 10.6	20 4.4	41 9.1	47 10.4	3 0.6	5 1.1	3 0.6	16 3.5	9 2.0	450
S H P	29 6.4	62 13.7	133 29.5	7 1.5	39 8.6	21 4.6	69 15.3	48 10.6	6 1.3	2 0.4	8 1.7	1 0.2	25 5.5	450
D Y P	41 9.1	71 15.7	80 17.7	27 6.0	63 14.0	19 4.2	60 13.3	30 6.6	4 0.8	4 0.8	3 0.6	16 3.5	32 7.1	450
TO PL A M	112	238	307	51	150	60	170	125	13	11	14	33	66	1350
%	8.2	17.6	22.7	3.7	11.1	4.4	12.5	9.2	0.9	0.8	1.0	2.4	4.8	100

Not: Parti Sütunlarında Alt Sıradaki Sayılar % Değerleri Göstermektedir.

Tablo 9. 1987 Seçimleri Milletvekilleri Adaylarının Mesleki Durumları

	İktisatçı	Sanayici	Hukukçu	Mühendis	Çiftçi	Tüccar	Eğitimci	Yönetici	Tıp	İşçi	Asker	Emekli	Diğer	Toplam
A N A P	33 11.3	7 2.3	63 21.5	79 27.0	10 3.4	24 8.2	13 4.4	20 6.8	28 9.5	2 0.6	5 1.7	20.6	6 2.0	292
S H P	6 6.0	0 0	35 35.3	13 13.1	0 0	5 5.0	5 5.0	24 24.2	5 5.0	0 0	0 0	0 0	6 6.0	99
D Y P	3 5.0	1 1.6	13 22.0	14 23.7	2 3.3	9 15.2	1 1.6	8 13.5	6 10.1	0 0	0 0	0 0	2 3.3	59
TO PL A M	42	8	111	106	12	38	19	52	39	2	5	2	14	450
%	9.3	1.7	24.6	23.5	2.6	8.4	4.2	11.5	8.6	0.4	1.1	0.4	3.1	100

Not : Partiler Sütununda Alt Sıradaki Sayılar % Değerleri Göstermektedir.

Tablo 10. 1987 Seçimlerinde Seçilen Milletvekillerinin Mesleki Durumu

Toplumdaki işlevsel bölünmenin parti üst kademelerine yansımalarını görmek için önce milletvekili adaylarının eğitim düzeylerine ve mesleki durumlarına sonra

milletvekili seçilenlerin eğitim düzeyi ve mesleki durumlarına bakıp parti içinde karşılaştırarak değerlendirmek gerekir.

Buna göre ANAP milletvekili adaylarının eğitim durumu; ilkokul düzeyinde olanlar 26 kişi ile % 5.7; orta öğrenim düzeyinde olanlar 50 kişi ile % 11.1; yükseköğrenimliler ise 374 kişi ile % 83.1 oranındadır.

Milletvekili seçilenler için ise bu sayılar ve oranlar sırasıyla ; 14, %4.7 ; 24, % 8.2 ; 254, % 86.9 şeklinde gerçekleşmiştir.

ANAP milletvekili adaylarının ve milletvekili seçilenlerin mesleki dağılımı ise şöyledir:

<u>Meslek</u>	<u>Aday</u>	<u>Milletvekili</u>
İktisatçı	42 kişi % 9.3	33 kişi % 11.3
Sanayici	16 kişi % 3.5	7 kişi % 2.3
Hukukçu	94 kişi % 20.8	63 kişi % 21.5
Mühendis	105 kişi % 23.3	79 kişi % 27.0
Çiftçi	17 kişi % 3.7	10 kişi %3.4
Tüccar	48 kişi % 10.6	24 kişi % 8.2
Eğitimci	20 kişi % 4.4	13 kişi % 4.4
Yönetici	41 kişi % 9.1	20 kişi % 6.8
Tıp	47 kişi %10.4	28 kişi % 9.5
İşçi	3 kişi % 0.6	2 kişi % 0.6
Emekli	3 kişi % 0.6	2 kişi % 0.6
Asker	5 kişi % 1.1	5 kişi % 1.7
Diğer	9 kişi % 2.0	6 kişi % 2.0

Tablo 11. ANAP Milletvekili Adaylarının ve Seçilenlerin Eğitim Durumu

E - Siyasal Tercihin Bazı Değişkenlerle İlişkisi

Türkiye'de seçim sonuçları, ve seçim verileri resmi olarak DIE tarafından derlenmekte ve yayınlanmaktadır. Ancak bu veriler seçmenin kişisel özellikleri ile toplumsal konumları hakkında ayrıntılı bilgi içermez. Seçim sonuçlarından bu bilgileri içerir şekilde veri elde etmek olanaklı değildir.

Bu tür bilgiler ancak seçim öncesi ya da sonrası sorulara verilen yanıtların içtenlikli olduğunun kabul edileceği kamuoyu yoklamaları ile elde edilebilir. Bu çalışma çerçevesinde kamuoyu yoklamalarının olanaksızlığı dolayısıyla 1991 Ekim seçimleri öncesi Zet-Medya araştırma grubunun yaptığı ve Hürriyet gazetesinin yayınladığı kamuoyu araştırmasının sonuçları kullanılacaktır.

Araştırma mini bir seçim şeklinde yürütülmüş 26 Eylül - 14 Ekim 1991 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş araştırma için 30.266 seçmen oy vermiştir.

a) Oyların Cinsiyete Göre Dağılımı

OYLARIN CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI								
	ANAP	RP İ.	BAGIM.	SP	DYP	DSP	SHP	Toplam
Erkek	18.3	14.0	1.3	1.1	27.8	13.0	24.6	100.0
Kadın	23.0	11.5	1.6	1.0	25.6	11.7	25.5	100.0
Toplam	20.6	12.8	1.5	1.1	26.7	12.3	25.0	100.0

Tablo 12. Oyların Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak : 18.10.1991 tarihli Hürriyet Gazetesi

ANAP oylarının kadınlardan gelen kısmı partinin genel oy ortalamasının üstündedir.

b) Siyasal Tercih - Yaş İlişkisi

	ANAP	RP İ.	OY DAĞILIMI BAĞIM.	VE SP	YAŞ DYP	DSP	SHP	Toplam
19-25	21.4	14.1	2.1	1.8	21.7	12.9	26.2	100.0
26-40	20.0	12.5	1.6	1.2	25.4	13.0	26.4	100.0
41+	21.6	12.4	1.1	0.6	30.9	11.5	22.4	100.0
Toplam	20.6	12.8	1.5	1.1	26.7	12.3	25.0	100.0

Tablo 13. Oy Dağılımı Yaş İlişkisi

Kaynak : 18.10.1991 tarihli Hürriyet Gazetesi

ANAP görelî olarak tüm yaş gruplarına yaklaşık oranda hitap etmektedir.

c) Siyasal Tercih - Eğitim İlişkisi

	EĞİTİM DÜZEYİ VE OY DAĞILIMI							
	ANAP	RP İ.	BAĞIM.	SP	DYP	DSP	SHP	Toplam
Düşük	20.5	14.0	1.4	0.8	29.4	12.2	21.7	100.0
Orta	20.9	11.3	1.6	1.3	24.2	13.2	27.5	100.0
Yüksek	20.2	10.5	1.1	2.0	19.1	10.4	36.6	100.0
Toplam	20.6	12.8	1.5	1.1	26.7	12.3	25.0	100.0

Tablo 14. Eğitim Düzeyi Oy Dağılımı İlişkisi

Kaynak : 18.10.1991 tarihli Hürriyet Gazetesi

	PARTİLERİN EĞİTİME GÖRE OY BİLEŞİMLERİ							
	ANAP	RP İ.	BAĞIM.	SP	DYP	DSP	SHP	Toplam
Düşük	56.8	62.7	56.0	41.9	62.8	56.4	49.7	57.2
Orta	34.9	30.4	37.5	41.8	31.1	36.4	37.9	34.4
Yüksek	8.3	7.0	6.5	16.3	6.1	7.1	12.5	8.5
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 15. Partilerin Eğitime Göre Oy Bileşimleri

Kaynak : 18.10.1991 tarihli Hürriyet Gazetesi

ANAP her eğitim düzeyine yaklaşık aynı oranda hitap edebilmektedir.

Bu araştırmayı yürüten araştırmacı sonuçta şu yorumları üretmiştir:

"ANAP : Kadınlar, tüm yaş grupları, daha çok kentliler olmak üzere tüm bölgeler, tüm eğitim grupları, yüksek gelir grupları"(Hürriyet Gazetesi, 18.10.1991).

1988-1990 yılları arasında yürütülen ve sonuçları Emre Kongar'ın "21. Yüzyılda Dünya, Kamuoyu ve Türkiye " adlı kitabında yayınlanan büyük çoğunluğu

Türkiye'yi temsilen ortalama 20 il ve 2000 kişilik örneklemelerde uygulanan anketlerin sonuçlarına göre;

ANAP seçmeni %50'si her türlü inanç ve düşünce savunulmalı diyen, %49.3'ü idam cezalarına karşı, %25'i milletvekillerine emeklilik konusunda özel olanaklar sağlanmalı diyen, %43.2'si milletvekilleri telefon, uçak, tren gibi hizmetlerden daha ucuza yararlanabilmeli diyen, %89'u Özal'ın Cumhurbaşkanlığını onaylayan, %64'ü Özal tarafsız Cumhurbaşkanı diyen, %67'si Özal'ın ANAP'la ilişkisini doğal bulup onaylayan, %58.2'si önümüzdeki 10 yılda ülkenin ekonomik durumu daha iyi olacak diyen, %67'si Türkiye'nin Dünya üzerindeki yerini Avrupa'da gören, ve %74'ü Türkiye AET'ye üye olmalı diyen bir seçmen kitlesi olarak karşımıza çıkıyor (Kongar, 1992.a : 59 - 218 arasında yer alan anket sonuçlarına göre düzenlenmiştir).

"Türkiye'de güncel sorunlara bakışta da parti kimliği önemli bir kriter olmaktadır. Yani seçmen oyunu, sorunlara bakışına göre değiştirmek yerine, bakışını parti kimliğine göre değiştirme ve belirleme eğilimindedir. Bunun tek istisnası 1983 seçimleridir, ki o seçimlerde parti kimlikleri çok belirgin olmadığı için güncel konuların işlenmesi önem kazanmıştır (Güneş-Ayata, 1991 : 36).

BÖLÜM 11 : SONUÇ

Askeri rejimin resmen sona erdiği 1983 Kasım ayından sonra geçen 4 yıl gibi kısa bir süre sonunda siyasal kadrolara konan yasaklar bir referandumla sona ermiştir. Bu kadrolar yeni kurulan ve eski siyasal partilerin devamı olduğu açık olan siyasal partilerde etkin olarak yer almışlardır. 1990'lı yıllarda ise kapatılan siyasal partilerin yeniden açılmasına olanak sağlanmış, bir çoğu da fikirlerini sürdüren yeni siyasal partilere katılma kararı almışlardır.

Askeri rejimin hedeflediği az sayıda siyasal partili bir rejim gerçekleşmemiş, Türkiye çok kısa bir zamanda çok fazla sayıda siyasal partiye kavuşmuştur. Bu partilerin bazılarının kuruluşu liderlerin kişisel ihtiraslarına bağlanabilirse de asıl sebep toplumun kültürel zenginliğinde aranmalıdır.

ANAP 1983 seçimleri arifesinde kurulduğunda, yarışmacı niteliği düşük bir ortama doğmuştur. Sol oyların göreceli düşüklüğü ve 12 Eylül uzantısı olduğu gerekçesiyle halkın tepkisini almış olan MDP karşısında başarılı bir sonuç elde ederek %45.1 oy alabilmişti.

Daha sonraki seçimlerde, Türkiye'de genel bir eğilim olan iktidarların oy kaybına uğraması sonucuyla ANAP da karşılaşmış, sürekli olarak oy kaybetmeye başlamıştır. 1984 yerel seçimlerinde %41.5, 1987 genel seçimlerinde %36.3, ve 1989 yerel seçimlerinde %21.8 oy alarak en düşük oy oranına geldi. Bütün bu oy kayıplarına rağmen 8 yıl iktidarda kalabilen ANAP sürekli iktidardan çekilmesi gereken bir parti olarak nitelendirildi, ama bir genel seçim yapılmadan da iktidardan indirilemedi.

ANAP'ın siyasal parti niteliği çok çeşitli tartışmalara konu oldu. Partinin kurucusu ve bir dönem İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış olan Bedrettin Dalan: "ANAP bir parti değildir. ANAP, devlet gücünün, devlet tarafından

dağıtılan menfaatlerin bir araya getirdiği insanlardır" (Çakır ve Göktaş, 1991 :83) diyebilmiştir.

"ANAP henüz, kısa tarihi içerisinde, bir muhalefet partisi olarak seçimlere katılmamıştır. 1983 seçimlerinde de, askeri yönetimin, merkezi otoritenin desteği, seçimlere giren ANAP'ın oylarında dağılmayı önlemiştir (Çakmak, 1990:11).

ANAP 1983 seçimlerinde orta direk kavramını ortaya atıp sloganlaştırmıştı. Genel olarak toplumun orta ve düşük gelir düzeylerine sahip kesimlerin kastedildiği ve ortadireğe yönelik önlemlerin parti politikası olarak vurgulandığı 1983 seçimlerinden sonra bu kavram unutuldu.

ANAP kurulduğu dönemin özel koşulları içinde güçlenmiş, sadece iktidar olduğu için ayakta durabilen bir parti görünümü verdiği ilk dönemleri geride bırakmıştır. Kurucu Genel Başkanı Cumhurbaşkanı olduktan sonra bir süre daha iktidar partisi olmasından dolayı ayakta kalıyor görüntüsünü vermiştir.

1991 Ekim seçimleriyle muhalefete düşen ANAP, son Genel Başkanının seçildiği günlerde doğal lideri olarak seslendiği kurucu başkan Turgut Özal ile köprüleri atmasından sonra da milletvekilleri ve üyelerinin çoğunluğunu tutabilmiş ve parti olarak kurumlaşmaya başladığını kanıtlamıştır. Merkez sağda yer alan ve birbirine yakın güçlere sahip iki partiden biri olan ANAP toplumun her kesimine seslenmeye çalışan, daha doğrusu her kesimin oyuna talip olan bir parti olarak daha önce belirttiğimiz Otto Kricheimer'in "Toplayıcı Parti" ya da İlter Turan'ın "Siyaset Aracısı Parti" kategorisine sokulabilir.

KAYNAKÇA

-ABADAN, Nermin (1966) Anayasa **Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, A.Ü. S.B.F. Yay., Ankara.

-BAYKAL, Deniz (1970) **Siyasal Katılma**, A.Ü. S.B.F. Yay., Ankara.

-CEMAL, Hasan (1990) **Özal Hikayesi**, Bilgi Yay., Ankara.

-ÇAKIR, Ruşen ve GÖKTAŞ, Hıdır (1991) **Vatan Millet Pragmatizm**, Metis Yay., İstanbul.

-ÇAKMAK, Cem ve BULUTAY, Tuncer (1989) "1987 Genel Seçimleri Üzerine Bazı Düşünceler" **Sadun Aren'e Armağan** (Der. Tuncer Bulutay), Mülkiyeliler Birliği Yay., Ankara.

-ÇAKMAK, Cem (1990) "1987 Genel seçimleri ve 1989 Yerel Seçimleri: Bir Karşılaştırma", **ODTÜ Geliştirme Dergisi** 17 (1-2), (1-23), Ankara.

-DOĞAN, Yalçın (1986) **Dar Sokakta Siyaset 1980-1983**, Tekin Yay., 5. Basım, İstanbul.

-ERDOĞAN, Necmi (1992) "Sosyal Demokrasinin Hal-i Pür Melali", **Birikim**, 1992 Ocak, sayı 33, (32-36).

-ERGÜDER, Üstün (1986) "Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi** (Der. Ersin Kalaycıoğlu ve A. Yaşar Sarıbay), Beta Yay., İstanbul.

-ERGÜDER, Üstün (1988) "Siyaset Sosyolojisi Bakımından Seçim Analizi", **Türk Demokrasi Vakfı Bülteni**, Ocak Sayısı (20-23).

-EROĞUL, Cem (1991) **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Yay., Ankara.

-GÖKMEN, Yavuz (1992) **Özal Sendromu**, V Yay., Ankara.

-GÜLMEN, Yüksel (1979) **Türk Seçmen Davranışı 1960-1970**, Güryay Matbaacılık, İstanbul.

-GÜNEŞ-AYATA, Ayşe (1991) "İdeolojik Kutuplaşma ve Demokratikleşme: Türkiye ve Yunanistan Arasında Bir Siyasal Davranış Karşılaştırması", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 24, Sayı 1, Mart 1991'den Ayır Bası, Ankara.

-HABERMAS, Jürgen (1984) "Siyasal Katılma", **Toplum ve Bilim**, Sayı 27, (37-74).

-HUNTINGTON, Samuel ve DOMINGUEZ, J. I. (1985) **Siyasal Gelişme** (Çev.Ergun Özbudun), S Yay., Ankara.

- KABASAKAL, Mehmet (1991) **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yay., İstanbul.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1984) **Çağdaş Siyasal Bilim**, Beta Yay., İstanbul.
- KAPANI, Münici (1989) **Siyaset Bilimine Giriş**, Bilgi Yay., 5.Basım, Ankara.
- KIŞLALI, A. Taner (1990) **Siyaset Bilimi**, İmge Yay., Ankara.
- KIŞLALI, A. Taner (1991) **Siyasal Sistemler**, İmge Yay., Ankara.
- KILI, Suna ve GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref (1985) **Türk Anayasa Metinleri**, İş Bankası Kültür Yay., Ankara.
- KIM, Chong L. (1974) "Siyasal Katılma ve Uyarılmış Oylama", **İ.Ü. İktisat Fak. Mecmuası**, 34 No:1-4, 1974-1975, (89-121).
- KOÇAK, Cemil (1989) "Siyasal Tarih 1923-1950", **Çağdaş Türkiye 1908-1980** (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem yay., İstanbul.
- KONGAR, Emre (1992) **12 Eylül ve Sonrası**, Say Yay., İstanbul.
- KONGAR, Emre (1992) **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, 6.Basım, İstanbul.
- KONGAR, Emre (1992.a) **21. Yüzyılda Dünya Türkiye ve Kamuoyu**, Simavi Yay., İstanbul.
- KOZANOĞLU, Can (1992) **Cilalı İmaj Devri**, İletişim Yay., İstanbul.
- LIPSET, Martin S. (1986) **Siyasal İnsan** (Çev. Mete Tunçay), Teori Yay., Ankara.
- MAZICI, Nurşen (1989) **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yay., İstanbul.
- NIE, Norman H. ve VERBA, Sidney (1989) **Siyasal Katılma** (Çev. İlder Turan), S Yay., Ankara.
- ÖZ, Esat (1992) **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma**, Gündoğan Yay., Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun (1975) **Siyasal Katılma ve Sosyal Değişme**, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., Ankara.
- PARLA, Taha (1991) **Türkiye'de Anayasalar**, İletişim Yay., İstanbul.
- POWELL, G. Bingham (1990) **Çağdaş Demokrasiler** (Çev. Mehmet Turhan), S Yay., Ankara.
- SARIBAY, A. Yaşar (1985) **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"**, Alan Yay., İstanbul.
- SARIBAY, A. Yaşar (1992) **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan Yay., Ankara.

- SOYSAL, Mümtaz (1990) **Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yay., 8.Basım, İstanbul.
- TIMUR, Taner (1991) **Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yay., İstanbul.
- TUNÇAY, Mete (1989) "Siyasal Tarih 1950-1960", **Çağdaş Türkiye 1908-1980** (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), Cem Yay., İstanbul.
- TURAN, İlter (1986) **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yay., 3.Basım, İstanbul.
- TURAN, İlter (1986.a) "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi** (Der. Ersin Kalaycıoğlu ve A. Yaşar Sarıbay), Beta Yay., İstanbul.
- TURGUT, Hulusi (1986) **12 Eylül Partileri**, ABC Ajansı Yay., İstanbul.
- UYSAI, Birkan (1984) **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, TODAİE Yay., Ankara.
- WEINER, Myron (1971) "Political Participation: Crisis of the Political Process" **Crisis & Sequences in Political Development**, Princeton University Press, New Jersey.